

Božićni običaji Hrvata u Srijemu (Srijemska Mitrovica, Golubinci, Ruma, Hrtkovci, Nikinci, Zemun, Surčin i Novi Banovci)

*Eva Balković**
*Jelena Batur***

Sažetak

U ovome radu prikazuju se božićni običaji među Hrvatima u osam mjesta u Srijemu, u Vojvodini. Sjećanje na božićne običaje, a napose njihovo prakticiranje u sadašnjosti snažan su poticaj održavanju svijesti o katoličkom i hrvatskom nacionalnom identitetu. Priprema i proslava Božića među kazivačima danas te onako kako oni pamte iz djetinjstva, pomaže razumjeti kako običaji, a pogotovo oni velikih blagdana kao što je Božić, postaju značajnim nositeljem hrvatskog manjinskog identiteta u Republici Srbiji.

Ključne riječi: Srijem, Hrvati, Božić, običaji, identitet

Uvod

U ovom radu opisuju se božićni običaji Hrvata u Srijemu, u Republici Srbiji, točnije u osam lokaliteta (Srijemska Mitrovica, Golubinci, Ruma, Hrtkovci, Nikinci, Zemun, Surčin i Novi Banovci), koji pripadaju Autonomnoj Pokrajini Vojvodini. Nastojale smo opisati razdoblje svojevrstne pripreme za nadolazeći blagdan Božića – advent, odnosno došašće u kojem se obilježavaju za Srijemce važni sveci: sv. Andrija, sv. Katarina, sv. Barbara, sv. Nikola i sv. Lucija, za vrijeme kojega se odlazi na svete mise zornice. Nakon opisivanja običajima bogatog Badnjeg dana i samog Božića, analiziramo i važne dane nakon Božića (dan sv. Stjepana, sv. Ivana i Dan nevine dječice), Staru i Novu godinu te blagdan Sveta tri kralja. Etnografsku građu za ovaj

* studentica preddiplomskog studija na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju te na Odsjeku za hungarologiju, turkologiju i judaistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

** studentica diplomskog studija na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju te na Odsjeku za povijest.

rad prikupile smo tijekom terenskog istraživanja¹ koje je provedeno u dva navrata u Rumi, Hrtkovcima, Srijemskoj Mitrovici, Golubincima, Zemunu i Nikincima početkom travnja 2018. godine² i početkom siječnja 2019. godine, te na temelju etnografske građe iz Surčina i Novih Banovaca.³ U ovome radu komparirale smo vlastitu građu s podacima o božićnim običajima u Kukujevcima, također srijemskom mjestu, zapisanima u knjizi Josipa Šorgića *Kukujevci, ugašena ognjišta* (2009). U ovoj knjizi autor na nostalgičan način opisuje te iste običaje koje ne smješta u vremenski okvir, a s kojima smo mogle uočiti poneke sličnosti, ali i različitosti.

Kao pripremu za teren i pripremu upitnice koristile smo nekoliko poglavlja iz knjige Milovana Gavazzija⁴, članak o bunjevačkim božićnim običajima autorica Marijete Rajković Iveta, Tee Gorup i Ane Klopotan⁵, kao i upitnice iz Etnološkog atlasa⁶. Od četrdesetak ispitanih kazivača, najstariji su rođeni 1931., a najmlađi 1974. godine. Oni su govorili o božićnim običajima koje danas prakticiraju, koje pamte iz vremena svoga djetinjstva te one koje znaju samo iz priča njihovih predaka. Prema tome, pored suvremenih običaja, većina podataka koje iznose kazivači pripada razdoblju četrdesetih, pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća, a u pojedinim kazivanjima priče predaka sežu čak i na kraj 19. stoljeća. Opsežnost podataka dobivena ovim razgovorima svjedoči ne samo o dobrom pamćenju kazivača glede običaja koje su njevali „njihovi stari“, već i o naporima koje ulažu da i danas sa svojom obitelji održe pojedine običaje na životu.

Došašće ili advent

Razdoblje od četiri tjedna koja prethode Božiću, kroz koje se vjernici pripremaju za blagdan Isusovog rođenja, naziva se došašće ili advent. Svake od četiri nedjelje u adventu pali se jedna svijeća na adventskome vijencu. U ovom se razdoblju odlazi na zornice, ranojutarnje mise koje se svakodnevno održavaju. Mise zornice svojevr-

¹ Naše istraživanje provedeno je u okviru kolegija *Prakse terenskog istraživanja* pod mentorstvom profesorice Milane Černelić, a u suradnji sa Zavodom za kulturu voJVodanskih Hrvata. Srdačno zahvaljujemo profesorici dr. sc. Milani Černelić na svim uputama i korekcijama tijekom i prije pisanja rada, a Katarini Čeliković na pomoći u organizaciji terenskog istraživanja.

² Za ustupljenu građu iz Nikinaca i Zemuna, zabilježenu u okviru kolegija *Prakse terenskog istraživanja* u travnju 2018. godine, a koju smo same u siječnju 2019. godine proširile, srdačno zahvaljujemo kolegici Anici Košćić.

³ Za ustupljenu građu srdačno zahvaljujemo gospođi Katici Naglič iz Surčina.

⁴ Gavazzi, Milovan. 1991. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb: Hrvatski sabor kulture. – poglavlja: U Adventu (115-128), Badnjak (128-171), Božić (171-190), Iza Božića (190-223).

⁵ Rajković Iveta et al. 2014. Božićni običaji. U: Milana Černelić (ur.). *Tradicijska kultura i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF press – Zavod za kulturu voJVodanskih Hrvata, Subotica. 13-52.

⁶ *Upitnica Etnološkog atlasa*, svezak IV, tema 135. *Badnjak* i 136. *Čestitanje, polaznik, ophodi i igre u božićno i novogodišnje doba*. 1967. Zagreb: Etnološko društvo Jugoslavije, Komisija za Etnološki atlas – Centar za pripremu Atlasa.

sna su duhovna priprava za veliki kršćanski blagdan Božića i u Kukujevcima (Šorgić 2009, 80). Svi kazivači u Srijemskoj Mitrovici ističu kako su u novije vrijeme najbrojniji pohoditelji misa zornica djeca školskoga uzrasta čiji interes župa sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici uspješno budi:

Onda posle mise idemo u dvoranu, dobijemo čaja, onda mi svako poneseimo kolača. Onda organizuju tombolu za decu. I onda Eda vrti onu kutijicu di su brojevi i onda deca, jako puno ide na zornicu, puno. (Evica Španović)

Da se djecu posebno potiče da idu na zornice potvrđuje i Mirko Paulić iz Nikinaca:

Uglavnom obitelj, oni koji mogu idu, ovi stari bolesni ne i kad je hladno, ako su prehladeni i šta ja znam, deca su išla, deca su se tačnije skoro takmičila tko će više puta doći na zornicu, dobivali su pluseve, a posle su dobivali neke nagrade. Eto ima i toga već tradicionalno običaj je ići.

U ostalim mjestima kazivači ne spominju izričito da na zornice ide mnogo djece, ali one se redovito održavaju i ondje, a naši i mlađi i stariji kazivači koji su u mogućnosti redovito ih i s radošću posjećuju svake godine.

Sveta Katarina i Sveti Andrija

Prvi značajniji spomendani predbožićnog razdoblja su Sv. Katarina (25. studenog) i Sv. Andrija (30. studenog). Kazivači neizostavno ističu čestitanje imendana onima koji ga na dane sv. Katarine i sv. Andrije slave, naročito ako se radi o kome iz obitelji, susjedstva ili župe. U ovome se vremenu očekuje i zima pa se već o Svetoj Katarini govori dobro poznata uzrečica: „*Sveta Kata, sneg za vrata.*“

Jedino su kazivači u Rumi Svetu Katarinu obilježavali *igrankom* (plesom):

Imali smo, ovdje su bili u ovom Društvu hrvatskom bile su za vreme blagdana, kad smo imali blagdani imali smo igranke, pa uvek nam je prva bila sveta Katarina. 25. 11. uvek smo za svetu Katarinu imali ples. (Bernardo Lanc)

Spomendan sv. Andrije također je u znaku proslave imendana. Osim toga, posebno kazivačice iz Golubinaca i Surčina napominju da se upravo Sveti Andrija uzima kao početak adventa. Marija Dokoza iz Golubinaca jedina napominje kako se taj dan naziva Sveti Andrija *zavezanija*, što znači da se toga dana vežu crkvena zvona. Time se označava početak adventskog razdoblja bez svadbi, plesa i slavlja. Dodaje i kako pamti da su još za njezine mladosti momci običavali prositi djevojke prije početka prosinca, tj. do Svetog Andrije, nakon čega bi se za vjenčanje onda čekalo do poslije Božića. Gotovo svi kazivači potvrđuju da u adventu nema mjesta slavlju i svadbama te naglašavaju da je to vrijeme tišine i mira, pokore i pripreme. Advent je tako duhom više nalikovao korizmi, što danas nije slučaj.

Posljednje slavlje uoči adventa može biti vezano i za nekog od svetaca iz posve osobnih razloga. Tako Mitrovčani koji se bave glazbom posebno štuju i slave u ovome razdoblju svetu Ceciliju (22. studenog):

Da, sveta Cecilija, to pevači slave. A ja sam u zboru četrdeset četiri godine sad. Znači otkako znam za sebe, pevam u zboru. I onda smo mi tako imali cecili-

jansku, bila je cecilijanska zabava, kako je koji svećenik bio, ali obavezno se održava ta cecilijanska zabava, znaš. I onda smo mi, ovaj, nekad umeli da dođemo na misu i na večeru kao zabavu. (Ivan Barat)

Proslavu Svete Cecilije na misi i molitvu za pjevače istaknula je i Kata Božanić iz Surčina, a i Marko Mijić iz Rume obilježava taj dan pridajući mu isti značaj.

Sijanje pšenice

Ulaskom u mjesec prosinac pripreme se za Božić intenziviraju. Ususret svetkovinama Svete Barbare (4. prosinca), Svetog Nikole (6. prosinca) i Svete Lucije (13. prosinca) valja pripremiti pšenicu koja se sije na neki od ovih dana. Svi kazivači siju pšenicu ili na Svetu Barbaru ili još i češće na Svetu Luciju.

Povodom Svete Barbare slave se imendani te eventualno sije pšenica. Kada pšenica izraste, poneki kazivači podvežu je trobojnicom ili vrpcom u boji. Obilježavanja spomendana ove svetice koje bi uključivalo maskiranje, ophode ili darivanje u ispitanim mjestima nema.

Kazivači naglašavaju da strogog pravila nema, svatko odredi jedan dan za sijanje pšenice (najkasnije do Svete Lucije) kojega se onda i pridržava: *Pa pšenica se sije po Svetom Nikoli, mislim, kad ko stigne. Nema pravila koji dan...* (Ivica Kovačić, Srijemska Mitrovica)

U sredini tanjura ili posudice u koju se posije pšenica stavlja se čaša. Kada pšenica izraste, na mjestu gdje je stajala čaša ostaje mjesta za svijeću ili kandilo u koje se nadolijeva ulje da bi gorilo od Badnjaka do Stare godine, kao simbol života:

Žito, mi smo uvek sejali u našoj kući 13. na Sv. Lucu. Imali smo posebnu posudu u koju se sejalo žito. A na sredini je mama stavljala uvek jednu praznu čašu. Posle u toj čaši ona je palila kandilo. Kandilo smo palili uvek na Badnjak. Znači na Badnjak se upali kandilo pa gori ceo dan onda smo ga na Božić palili pa na Novu godinu. (Ljerka Vlačina, Surčin)

Sveti Nikola

Za razliku od Kukujevaca, u kojima nije bilo maskiranja za Svetog Nikolu, a rijetko se prakticiralo i darivanje zbog slabog imovinskog stanja (Šorgić 2009, 81), u ispitivanim mjestima održavali su se ophodi na dan svetog Nikole (6. prosinca), koji je tradicionalno omiljeni svetac sve djece. Kazivači su u djetinjstvu, kao i njihova djeca te unuci danas, znali da za Svetog Nikolu vrijedna djeca bivaju nagrađena, a manje poslušna djeca, uz zastrašivanje *Krampus*a, dobivaju šibu. Ipak, u načinu na koji su spomendan svetog Nikole obilježavali kazivači u svome djetinjstvu kroz četrdesete, pedesete i šezdesete godine 20. stoljeća i načinu na koji ga danas obilježavaju njihova djeca i unuci postoje izvjesne razlike. Kazivači u Golubincima (uz iznimke kazivačice Marije Dokoze koja napominje da maskiranja i darivanja nije bilo zbog oskudice) te samo Ivica Kovačić i Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice pripovijedaju kako se u njihovom djetinjstvu obično netko od susjeda, rođaka ili pak roditelja

na taj dan maskirao u bijelo biskupsko ruho sv. Nikole s kojim bi u pratnji išao i zastrašujući „zagareni“ *Krampus* s lancima u rukama. Noć prije djeca bi pomno očistila svoje čizmice i cipele, a sutradan je sveti Nikola u obilasku kuća darivao djecu jabukama ili drugim, suhim voćem i pokojim slatkišem. Za razliku od njega *Krampus*, koji ga je pratio, djecu je šibao i strašio. U Nikincima nije bilo maskiranja, ali kazivači pamte iz svoga djetinjstva da bi ih na jutro Svetog Nikole u očišćenim čizmicama dočekale slatke namirnice koje bi se našle u domaćinstvu, npr. sušeno voće. U Golubincima su se kazivačice prisjetile da je darivanje od svetog Nikole odnosno zastrašivanje *Krampusom* bio i svojevrsan poticaj njima kao djeci da nauče moliti:

Bude u belom, i sve ide, ne ide baš od kuće do kuće nego koje poznaje i de ima dece i onda pozdravi i nosi darove. I da se mole, ko ne zna da se moli, neće dobiti ništa. (...) Ovaj drži lance i preti da će ih vezati i sve to i deca se boje, mole, mole Očenaš i bune se i mole, samo mole. A Krampus je samo pretio deci da će ih vezati i ko nije dobar, ko ne zna da moli da će ih odvesti u pakao.
(Katica Čaćić)

Sve kazivačice iz Surčina iz dječjih dana pamte kako su maskirani sveti *Nikolaja* i *Krampus* obilazili kuće, osobito ondje gdje je bio veći broj katoličkih kuća u ulici. Kazivačica Ljerka Vlačina nije sama tome svjedočila, no zna o tome prema pričama koje je čula:

Nikolaja je obično bio obučen u belo i nosio je lance i zvonio je na vratima (sa lancima). E sad mi nismo u ovom kraju gde su... katoličke kuće jedna do druge pa se ja baš ne sećam da je sveti Nikolaja dolazio kod nas. Krampus je u crno obično obučen sa ušima na glavi. Obično su se deca plašila tog Krampusa.

Ipak je čistila čizme, a napominje kako proslave Svetog Nikole i darivanja tijekom njezinog djetinjstva nije bilo u crkvi, kao što je to danas, već je ono kao i drugdje bilo prvenstveno u obiteljskoj kući. Djeca koja su bila dobra tijekom godine bi, kaže, dobila bombone, čokoladice i pokoji dinar. Ako su pak bila neposlušna, u čizmicama bi ih dočekao *krompir* ili luk.

Kata Božanić iz Surčina dobro se sjeća dječje strepnje toga dana, kako ujutro kada se gledalo što se dobilo u noć prije očišćenim čizmicama, tako i uvečer prilikom posjeta svetog *Nikolaja* i *Krampusa*. U svetog *Nikolaju* maskirali su se dalji rođaci, i to uglavnom žene, dok bi *Krampus* bio netko od muških. S maskom koja se sastojala od šešira, *čaršava* (plahta) i zavjese preko lica da ga se ne prepozna, sveti *Nikolaja* bi u pratnji *Krampusa* obišao nekoliko kuća naviještajući zvukovima svoj dolazak:

Imali su zvonce, kako nisu. Ja još uvek imam zvonce, mislim da se to stavljalo na ovce, malo zvonce onako sa kožnom ogrlicom. A Krampus je imao lance, one za klanje svinja.

Kao i u Golubincima, u Surčinu su sveti Nikola i *Krampus* provjeravali kod djece koju bi posjetili znaju li se prekrižiti i znaju li moliti *Očenaš*. *Nikolaja* je djecu nagrađivao *bombonama*, a zločesta djeca od *Krampusa* bi dobila crnog luka.

Što se tiče obilježavanja dana svetog Nikole u Hrtkovcima, Rumi i Novim Banovcima svi kazivači navode čišćenje i pripremanje čizmice za svetog Nikolu te do-

bivanje poklona, za koje kažu kako se po pravilu češće prakticiralo nego darivanje na sam Božić:

Sveti Nikola je bio obavezan, deca se radovala, čizme spremali, dobit ćemo poklone, mi smo i pevali, naš vjeroučitelj nas učio pevati: sveti Niko dođi skoro vreme nam prolazi sporo, znam tu celu pesmu. (Ana Tkalac, Hrtkovci)

Bernardo Lanc iz Rume pojašnjava: ... i nije bio deda Mraz već sveti Nikola... On je nosio poklone djeci, a ne deda Mraz. Načetakamo cipelu ili čizmu pa stavimo da nam donese...

Praksu maskiranja u svetog Nikolu i donošenja poklona djeci spominje tek nekoliko kazivača u Rumi, Hrtkovcima i Novim Banovcima. U Rumi to potvrđuju Nenad Đetvaj i Josip Jurca:

Onda se uvek neko oblačio u svetog Nikolu i donosio nam darove i to je to. Jeste, bile su čizmice, pripremali smo i to. Imao je i Krampus da, Kriskindl i Krampus. To je bilo. To se poslije vremenom izgubilo. (Josip Jurca, Ruma)

Anica Blažić iz Hrtkovaca kazuje: *A i Sveti Nikola, večer uoči Svetog Nikole je išao netko se oblačio u belo. To je uglavnom ta žena sve obavljala, promeni glas i onda je ona išla.*

Ankica Šamun spominje nešto drugačiji način maskiranja:

Je, je i naopako krznom onako, taj isti što je dolazio za Badnji dan. Imao on svoje neke izvedbe, ne mogu ja sad to da se sjetim šta je pričao. I onda kožun okrene tako naopako i moraš mu dat tak nešto ili kobasicu ili...

Način maskiranja svetog Nikole u Novim Banovcima opisuje Sofija Žilavi:

Obično prevrne neku jaknu, nešto pa se veže, mete čarapu i neku kapu da ga ne prepoznaju. Deca moraju da se mole, jeste dobri... Pa Oče naš, kako su znali, bojali su se kad su bili mali posle i nisu. I onda dobiju neki poklon.

Ovaj se običaj u Hrtkovcima prestao prakticirati sedamdesetih godina 20. stoljeća čemu svjedoči Vesna Vuičić rođena 1973. godine: *Nije, mi smo samo prali čizme i ostavljali na prozoru i kao dobijali smo neke slatkiše i voće u tim čizmama, a uvek smo se šalili tako daj neku veću da dobiješ više.*

Danas odrasli potiču svoju djecu da očiste čizme i za to dobivaju nešto raskošnije darove u odnosu na one kakve iz djetinjstva pamte svi ispitani kazivači. Značajnija je razlika ipak i to da danas obilazaka i maskiranja u susjedstvu nema, nego se obilježavanje Svetog Nikole organizira u župama svih ispitanih mjesta, gdje se za djecu pripremaju priredba i darivanje prigodnim paketićima. Iznimka među ostalim mjestima je Zemun, u kojem su se kao u gradskoj sredini organizirana darivanja djece s maskiranim svetim Nikolom i *Krampusom* pojavila znatno ranije. Samo kazivač Antun Šarić pamti maskirane obilaske kuća svetog Nikole koji je darivao i *Krampusu* koji je bućio lancima i plašio djecu, dok kazivačice Marija Vidas i Matijeta Mikelić spominju kako su već one kao djevojčice odlazile na organizirane susrete (u doba Kraljevine Jugoslavije).

U vrijeme adventa velikim se danom, nekad i zapovjedanim blagdanom, drži Dan bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije (8. prosinca) i on se obilježava svetom misom.

Sveta Lucija

Sljedeći svetac značajan u razdoblju došašća sveta je Lucija koja se obilježava 13. prosinca. Kako je već navedeno, pšenica se ne sije među svim kazivačima na isti datum, ali najčešće se ono obavlja ili na Svetu Barbaru ili upravo na Svetu Luciju. U Kukujevcima se također žito uglavnom sijalo na Svetu Luciju (Šorgić 2009, 88). Međutim, spomendan ove svetice ima još posebnosti, i to one koje se odnose na djevojke. U Srijemskoj Mitrovici kazivači pamte da djevojke povodom spomendana svete Lucije nisu smjele obavljati ručne radove ili točno određene poslove u kućanstvu:

E da, ne smije se šiti i prati veš i joj šta je rekla (svekrva)... Čekaj šivati, prati, kopanje u bašti, na polju nešto da se radi sa zemljom... Joj, četiri nešto ima, sad se sećam, još nešto ima... (Evica Španović)

Da se ne smije šivati potvrdila je i Anica Majetić iz Surčina, s obrazloženjem da ako bi se na taj dan šivalo, spriječilo bi se da *koke* uspješno snesu jaja.

Iako Ivica Kovačić iz Srijemske Mitrovice ne pamti da se djevojkama branilo određene poslove na Svetu Luciju, jedini je od kazivača iz Mitrovice koji iz djetinjstva pamti običaj u kojem bi se neka žena iz susjedstva na taj dan maskirala i obišla kuću u kojoj ima ženske djece:

Bilo je. Ovde, u našem šokačkom kraju, da je to bilo, pogotovo di ima ženske dece. Da se neko tako u čaršav zamoto... E sad, kolko je to bilo u redu ili nije, nosila je kao neki ceger, korpicu neku, i nešto kao žar da pali prste onoj deci koja neće da rade.

Takvom je obilasku svjedočio za svoga djetinjstva tek nekoliko puta, a nakon njegove otprilike navršene četrnaeste godine običaj se izgubio. Osim toga, Ivica Kovačić jedini od kazivača poznaje, doduše samo iz roditeljskih priča, kako se i od Svete Lucije počeo izrađivati Lucijin stolac. Taj drveni stolac izrađivao bi netko od muškaraca iz kuće, sve do Badnjaka kada bi se ponio na ponoćku:

Da se od Svete Lucije do Badnjaka pravila stolica, bez eksera, metalnih valda, i da se ta stolica nosila na ponoćku i da taj neko, koji je hteo, kaže, da vidi ko je veštica. Moro se popeti, a veštice su se kao okrenule kontra, ali je moro da pobegne da ne dobije batina.

Katica Čačić iz Golubinaca navodi da je po pričanjima njezine majke postojao običaj da se za blagdan svete Lucije provjerava što sve djevojke, naročito one zrele za udaju, umiju raditi od kućanskih poslova i znaju li moliti:

A sećam se, mama mi je pričala kad je ona bila mala da se neko od rodbine ili komšije maskira i dođe, ide kod dece i devojčica, devojaka, i pita: „Znaš li moliti?“ Znaš neko se stidi, neko se boji, neko zna, neko ne zna... „Znam“, onda k'o zna moli, moli. „Znaš li ručni rad? Znaš li plesti, znaš li vesti?“ K'o ne zna, znam jedna rođaka pobegla pod krevet, nije znala ništa od ručnog rada pa pobegla pod krevet. Ona je sa nekom budžom tamo da iziđe napolje da, „Kako ne znaš ručni rad? Sutra ćeš se udati!“ Sveta Lucija je bila... ženski svetac i bodrila je mladež i tu decu da znaju ručne radove i da se znaju moliti i slušati roditelje. Eto to je bio običaj. Jel znaš da ovaj, samo ja kad sam bila već onda nije,

ali mama moja to mi je pričala, kaže: „Jel znaš da heklaš, jel znaš da vežeš, jel znaš da?“ kaže... A jedna njena sestra se sakrila pod krevet, nije znala da radi ništa, da. I tako, kaže morale su da znaju da rade, da ručne radove, pitali su ih sve šta znaju i tako, da. Da rade, da urade.

Dok nekoliko kazivača u Rumi navodi kako su ih stariji kao djecu samo plašili svetom Lucijom, svi kazivači u Hrtkovicima prisjećaju se i kazivanja o oblačenju u svetu Luciju i njezinim ophodima, ali su i sami tome posvjedočili. Obično su starije žene u obitelji bile te koje su se oblačile u svetu Luciju:

Ako je nešto neko slučajno opsovo, to je ta sveta Lucija dobila na znanje i onda ona je kažnjavala... kao, nisu to bile batine ali da zapamti da se ne smije... pa koja je bila teta neka (koja se maskirala u sv. Luciju), iz familije recimo, teta, neko kog nisi trenutno poznao znaš... pa da ne poznaš... I to je bilo to... eto tako... (Ana Tkalac)

Sveta Lucija bi nagrađivala one koji su bili dobri, a one koje nisu bi kažnjavala: *Kocke šećera, jedna bombona, jabuka... Mi kleknemo se i molimo, jedan Očenaš, jednu Zdravo Mariju i evo kocka šećera, oraja, i juuuj, i ko nije znao da se moli joooj, onda je dobio batina i to ne ono malo već fest. Stave sito preko glave, sito za brašno i preko toga plahtu i ne moš ti vidit i dođe i štap nosi... (Perica Kovačević)*

I Marija Molnar svjedoči o tome:

Pa mi obično Lucindan, Svetu Luciju, to baš onako držimo i što kaže nekad se obuče komšinica il familija u belo pa malu decu išiba, ali ponese se i bombone i šta možeš jel i onda ako znaju moliti onda ih sveta Lucija dariva.

U Kukujevcima se najčešće maskira u svetu Luciju neka susjeda, koja bi s posudicom žari išla od kuće do kuće te s njome plašila djecu ako nisu bila dobra. Sveta Lucija nije nagrađivala, opet zbog slabijeg imovinskog stanja (usp. *ibid.* 80-81).

U Novim Banovcima nije se prakticirao ophod svete Lucije, niti plašenje djece. U Zemunu kazivači na Svetu Luciju spominju samo sijanje žita.

Kazivači u svim lokalitetima navode da je od Svete Lucije do Božića preostalo dvanaest dana tijekom kojih bi se pratile vremenske prilike, a preko njih bi se predviđalo kakve će vremenske prilike obilježiti svaki od dvanaest mjeseci u narednoj godini. Njihovi roditelji, bake i djedovi za svog su vremena takvo praćenje češće prakticirali, a samo poneki od kazivača običavaju raditi to i posljednjih godina. Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice navodi kako on bilježi vremenske prilike u vremenu između katoličkog i pravoslavnog Božića. Pri ovakvom predviđanju, vremenske prilike kakve su obilježile Svetog Stjepana (26. prosinca) trebale bi prevladavati u siječnju nove godine, a kakve su bile na Sveta tri kralja (6. siječnja) bit će u prosincu nove godine.

Dan uoči Badnjaka

Dan uoči Badnjaka u Srijemskoj Mitrovici, Golubincima, Surčinu i Novim Banovcima naziva se Tucindan. Toga dana nije dobro tući djecu da im ne ostanu čirevi,

a u Surčinu i Novim Banovcima ističe se još da se djeca nisu smjela međusobno tući te da su toga dana domaćice kuhale pitije za Božić. Nije potvrđen specifičan običaj koji se spominje u Kukujevcima (ibid. 81-82). Dan uoči Badnjaka, dan svete Viktorije, za Kukujevčane je poznat i kao *kokošji badnjak*. Ujutro toga dana domaćice su u Kukujevcima napravile mješavinu od pšenice, ječma, kukuruza i drugog zrnja koju bi potom smjestile u jednu *miricu*. Pripremile bi i prigodan obruč koji bi se postavio na mjesto na kojem se obično najviše okupljaju kokoši. Unutar toga obruča pripremla bi im se svakog narednog jutra iz *mirice* prethodno pripremljena hrana. Josip Šorgić simboliku tog obruča tumači kao namjeru da se i obitelj, kao i kokoši oko obruča tijekom cijelog dana, zadrži na okupu. Naime, veoma je važno bilo da obitelj bude što brojnija i jača jer joj je to garantiralo i opstanak njezinih članova. Naposljetku, zaključuje Šorgić, čovjek kada je sam „zaista on ne može napraviti Bog zna što“.

Badnjak

S Badnjim se danom intenziviraju i konačno dovršavaju pripreme za Božić. Isusovo se rođenje mora dočekati u postu i u miru za što je nužan preduvjet i pomno čišćenje kuće i štala, ako se drže domaće životinje, jer do drugog dana Božića nikakvo se čišćenje više ne obavlja:

Znači na Badnjak da se sve to, mi kažemo, po avliji poradi. I da se stavlja svima nova slama, čista slama da bude po svinjcima, po štali i sve to. Konji se isto češadiju, kako da kažem, i krave. Češadu smo mi zvali. Da budu čisti, znaš, jednostavno da bude sve čisto. (Ivan Barat, Srijemska Mitrovica)

Na Badnjak u Kukujevcima, muškarci bi namirivali stoku, a žene uređivale kuću te pekle kolače i mijesile božićni kruh (ibid, 75-76).

Prvi posjetitelj na Badnjak: položnik, polaznik

Na Badnji dan, spominju gotovo svi kazivači osim u Zemunu, valja pripremiti drvene posude napunjene raznim zrnjem: kukuruzom, graham, žitom i sličnim koje se stavi ispod stola ili ispod bora. Time se prizivao isti urod i u narednoj godini. Posudu sa zrnjem pripremalo se i u Kukujevcima, a osobu koja je prva došla čestitati Badnji dan domaćica bi posjela na stolčić te posipala zrnjem iz posude nakon pozdrava kojega bi izgovarao pri ulasku u kuću: „Hvaljen Isus i Marija“, i onda čestitka: „Čestitam vam badnji dan Adama i Evu da budete živi i zdravi, neki bi možda i naricali kao rodilo vam se, ždribilo, telilo, janjilo, prasilo.“ Priželjkivalo se da to bude „muška glava“ jer se vjerovalo da će se naredne godine rađati muška djeca (ibid. 75).

U svim istraživanim mjestima (osim Zemunu) veoma je važan prvi posjetitelj, koji se ponegdje naziva *položnik* ili *polaznik*. Dolazio je što je ranije ujutro mogu-

⁷ U drugim lokalitetima nije posebno ispitano održavaju li se neki običaji dan uoči Badnjaka te nije potvrđen ovaj naziv.

će. U Rumi i Hrtkovcima se također priželjkivalo da *položnik* bude muškog spola kako bi i u narednoj godini sve životinje bile muške. *Položnika* bi se obično darivalo jabukama, orasima ili ponekim odjevnim predmetom. U Golubincima su kazivači posvjedočili, po sjećanju iz djetinjstva, da se *položnika* odvodilo do posude da zagrabi i baci zrnja. Ako je gost, domaćini će ga ponuditi rakijom, a ako je gošća, onda ona treba sjesti uz zvukove *pi pi pi* kako bi kokoši bolje nesle jaja. U Golubincima se također govorilo da će spol osobe koja prva posjeti na Badnjak kuću u kojoj je trudna žena, odrediti spol djeteta koje će se roditi. U Surčinu i Novim Banovcima se prvi čestitar nije nazivao imenom *položajnik*, to ime je u ovim mjestima upotrebljavano samo u pravoslavnim obiteljima. Kata Božanić iz Surčina pamti kako je njezina majka na Badnjak, osobito ako su u pitanju bili čestitari, posjetitelje posipala žitom i kukuruzom, a da su oni pritom morali čučnuti i pijukati. Tako se radilo i u Novim Banovcima. Anica Majetić iz Surčina navodi da ako je prvi posjetitelj žena, u toj će kući biti puno kokoši i jaja:

Bile su merice drvene i u tu se mericu stavi žita i kukuruza... I kad neko dođe onda se posipa s tom pšenicom i oni kokodaču. Ali nikad baka nije volela da dođu muški prvi u kuću na Badnjak nego ženske, da bude više kokica, kokošaka, da nose jaja a ne da budu petlići i eto to je... To je bio lep običaj.

Odlazak na groblje

Za poneke od kazivača iz Golubinaca, Srijemske Mitrovice, Nikinaca i Zemuna Badnjak je i dan za obilazak grobova bliskih pokojnika, dok je prema većini kazivača iz Rume, Hrtkovaca i Novih Banovaca posjet groblju predviđen za drugi dan Božića (Svetog Stjepana) ili dane koji slijede. Na grob se nosi, kako govore kazivači iz Srijemske Mitrovice i kazivačica Marija Molnar iz Hrtkovaca, i zimzelene borove grančice. U Zemunu se uz zimzelene grančice nosi i žito. U Surčinu se, prema svim kazivačicama, na groblje odlazi na Badnjak ili nešto prije Božića, a nose se žito i svijeća. Ljerka Vlačina spomenula je da uz to nosi i granu od jelke i cvijeće ako je blaža zima, dok Anica Majetić nosi i jabuke. Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice također navodi da se na groblje nosi žito, a njega nosi i Mirko Paulić iz Nikinaca, uz dio božićnog kruha koji se nije pojeo. U Srijemskoj Mitrovici samo je Evica Španović čula da se na groblje donosi i manja količina kolača, a to i sama prakticira. Kazivači u Nikincima tvrde kako je donošenje hrane i blagovanje iste na grobu običaj koji prakticiraju isključivo mještani pravoslavne vjere. Kazivači u Golubincima, pak, na groblje osim kolača, nose još i ponešto voća:

Obično smo nosili kolače, sve osim mesa, bar kod nas. Kod pravoslavaca se nosi, ali kod nas Hrvata niko ne nosi. Malo kolača, neku jabuku ili pomorandžu, prije nije ni bilo pomorandže. Nego tako eto jabuku ili... (Ružica Borčić)

Marija Dokoza dodaje: *Nosi orahe, jabuke i ove... Lampione. Nekad smo sveće, sad to neće da gori i sad kupimo lampione i odnesemo i to zapalimo i gori na groblju.*

Unošenje slame u kuću

Pošto se očiste sve štale i svinjci, obično u vrijeme pred večeru, slijedi ritualno unošenje slame u kuću. Iako su običaj unošenja slame na Badnji dan barem u djetinjstvu prakticirali svi kazivači, kod nekih se on do danas nije zadržao, s obzirom na izmijenjen način stanovanja zbog kojeg je unošenje i čišćenje slame bitno otežano ili sasvim onemogućeno. No, ima i onih koji povodom Badnjaka nastoje barem manju količinu slame unijeti u kuću. U Kukujevcima se, za razliku od ispitivanih lokaliteta, uz slamu, unosila i *badnjača*, tj. pripremljeno drvo (cjepanica), koja se stavljala u peć da cijelu noć grije ukućane okupljene oko slame. Nakon unošenja badnjače, unosila bi se slama uz ove riječi: „Faljen Isus i Marija! Čestitam vam Badnje večer, Adama i Evu, da budete živi i zdravi!“, na što bi ukućani odgovorili: „Uvijek faljen, živ i zdrav bio!“. Zatim bi djeca kleknula oko slame te nakon zajedničke molitve, u slami tražila neizvršenu vlat žita. Manja količina slame raširila bi se i po stolu, na koji se onda stavljao stolnjak i postavljalo suđe za večeru (usp. ibid. 76-77).

Slamu u Golubincima predvečer unosi domaćin, a ostali ga ukućani čekaju u kući pa po njegovu dolasku razmijene božićnu čestitku: *I onda mi otvaramo vrata i unosi i kaže hvaljen Isus i Marija. Mi kažemo uvek hvaljen. Uzdravlje vam došlo Isusovo porođenje! Mi onda odgovaramo živ i zdrav bio!* (Marija Dokoza)

Kazivač Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice prenosi svoje iskustvo:

U starinsku tu ponjavu stavim slamu to bude ipak ono, što starije. I jedno dete sa mnom ide i nosi sveću. Upali se napolju sveća, a u kući se pogase sva svetla. I sad onda, ovaj, ulazimo mi u kuću i nosimo to sve. Tu zapaljenu sveću, to znači nosiš svetlost, jel Isus se rodio, i u znak toga nosiš tu zapaljenu sveću u kuću i slamu. E sad mi počnemo da pevamo božićnu pesmu neku.

Unesena slama potom se prostire po podu, ispod stola i na stol. Po slami koja je raširena na podu majke ili bake bacaju orahe, slatkiše i pokoji novčić uzvikujući *pi pi pi*, a djeca ih potom u igri traže među slamom.

U Kukujevcima se pored ritualnog unošenja slame na Badnje predvečerje prakticirao i običaj posipanja maka svuda oko kuće. To bi činio jedan član obitelji u svrhu sprječavanja ulaženja svega nečistoga u kuću (ibid. 77-78).

Svi se kazivači prisjećaju da su kao djeca tragali za slatkišima u slami, a u noći s Badnjaka na Božić na prostrtoj su slami i spavali. Oni kazivači koji slamu i danas unose, pripremaju slatkiše u slami na sličan način svojoj djeci i unucima. Kazivači iz Nikinaca pamte iz djetinjstva kako su voće, orahe i sl. tražili pod stolom gdje se nalazila slama ili u posebnoj košari smještenoj ispod stola koja je sadržavala i razno zrnje. Svi kazivači u Hrtkocima, i poneki u Rumi, također su pri unosu slame u kuću ostavljali posudu sa zrnjem (kukuruz i pšenica) ispod stola. U Golubincima se po unošenju slame još i blagoslivljaju sve prostorije u kući, dvorište i štale, a u Novim Banovcima je blagoslov kuće i stoke prije samog unošenja slame. Domaćica u Golubincima priprema odlomljenu zelenu grančicu te dvije posude: jednu sa svetom vodom, a drugu sa svijećom te mješavinom žita i kukuruza. Domaćin najprije

blagoslivlja dvorište, guvno, *kotobanje* (drvena ostava) i sve ostalo izvan kuće. Nakon što unese slamu u kuću, uz svjetlost svijeće obilazi i blagoslivlja sve prostorije unutar kuće pri čemu su prisutni svi ukućani koji izgovaraju molitve. To potvrđuje i Anica Majetić iz Surčina prepričavajući kako slamu unosi njezin suprug koji je to naslijedio od svoga oca:

Ali kad unese slamu onda svetu vodu uzmemo i idemo, tu je bila i štala i stoka, traktori, berači... to sve idemo da posvetimo i posvetimo sobe i dođemo u tu prostoriju gde ćemo večerati, gde je postavljeno. Tu kleknemo, posvetimo, izmolimo Očenaš, upalimo sveću i prekrstimo se i večeramo.

U Nikincima i Surčinu svi kazivači pamte da su kao djeca u košari sa slamom tražili svoje darove. Kata Božanić iz Surčina spomenula je kako se djecu najčešće darivalo vrećicama sa slatkijima i suhim šljivama ili sličnim darovima općenito među slamom. Kasnije su djeci stavljane igračke u slamu, a u ponekim obiteljima u Surčinu se to zadržalo do danas. Kata Božanić pamti i da bi se otac maskirao u *Božić Batu* koji bi nazočne pozdravio sa „Sretan Badnjak“:

A mama je išla za njim i nosila neko lonče sa žitom i kukuruzom. Ona je to bacala i vikala pi, pi, pi... I smo se svi radovali i kokodakali, po slami se valjali, pijukali da bude pilića, pataka, gusaka i tako toga. To je bilo opšte veselje, baš smo se radovali. E tek posle toga je došla večera.

Slama se uglavnom stavlja i na stol, no samo kazivači u Golubincima na Badnjak oko večere izvlače slamu koja se nalazi ispod stolnjaka, a to čine i danas. Vjero-



*Slika 1. Izvlačenje slame ispod stolnjaka u obitelji Dokoza 2007. godine.
Izvor: RTS dokumentarni film „Božić u Golubincima”⁸.*

⁸ Snimku filma ustupila nam je kazivačica Marija Dokoza koja je sa svojom obitelji sudjelovala u njegovu snimanju.

vanja vezana uz ovaj postupak razlikuju se od obitelji do obitelji, ali iza svake od varijanti danas stoji rasonoda. U obitelji Čaćić dužina izvučenih vlati naviješta kolika će kudjelja izrasti u narednoj godini, a u obitelji kazivačice Marije Dokoze tumače da će najdulje živjeti onaj tko izvuče najdulju vlat (Slika 1). Izvlačenje slame ispod stolnjaka nije poznato kazivačima iz Srijemske Mitrovice, Nikinaca, Novih Banovaca i Surčina iako su poneki slamu stavljali i ispod stolnjaka. U Rumi i Hrtkovicima slama se ne stavlja ni na stol, ni ispod stolnjaka.

Slama u pravilu ostaje u kući do trećeg dana Božića, tj. do Svetog Ivana. Samo u Surčinu Kata Božanić spominje da se ona iznosila na četvrti dan Božića. Iznesena slama daje se dijelom životinjama (ako ih u kućanstvu ima) kao prostirka ili hrana, a dio se veže na lozu i grane voćaka kako bi se pospješio urod. Iako nemaju nužno svi kazivači voće i životinje, svima je barem poznato što se po iznošenju slame čini i s kojom svrhom.

U Zemunu su običaji sa slamom bitno manje zastupljeni, s obzirom na to da se radi o gradskoj sredini. Iznimka je obitelj kazivača Teodora Nikolčića:

Moga oca, familije, doduše deda je došao iz Iloka, ali poštovalo se lokalni običaji, bakine strane i oni su recimo za Badnje večer, pre ne što počne procedura, dolazio je domaćin sa slamom. I on reko „Kuc kuc.“ i onda je bilo malo konverzacije neke, između majke i domaćina. I ona pita šta nosiš, a on kaže sreću i zdravlje. Ona kaže uđi, on počne da prosipa, u stvari prvo se razotkrio stol, metnula se slama na stol, jel' da, u ime Oca i Sina itd. I sa orasima i soba se isto sa orasima blagoslivljala, isto zapad, sjever, jug. To je bio neki redosljed i kad se postavio stolnjak onda se ostatak slame prosuo po zemlji i moj otac kažem, to kod nas je bilo simbolično u kući. A otac je spavao tu noć, ustvari cela obitelj je spavala i deca na slami. To je jedan od detalja, to je kod njih bilo i otac je pokušao da prenese, a mama se bunila, ona je spremala i čistila, a on dođe sa slamom pa opet diže prašinu. Tko je išao dole, onda smo na tome spavali. Da, a kad se išlo oko stola, otac on je vikao „Pi pi!“, a mi smo vikali „Ko ko, pi pi, ko ko, pi pi, ko ko!“

Kuća se blagoslivljala s 4 oraha i u Novim Banovcima: *Onda mama sa 4 oraha prekrsti prostoriju, u ime Oca i Sina i Sv. Duha.* (Slavica Frlog)

Moguće je pretpostaviti da je ovakav ili sličan običaj u prošlosti bio i šire zastupljen. U Kukujevcima bi nakon večere započelo valjanje po slami, gdje bi se prvo valjala djeca sa svojim roditeljima, zatim djedovi i bake s unucima, a kasnije i momci i djevojke (usp. *ibid.* 78).

Marija Vidas iz Zemuna govori kako je njezina obitelj stavljala ponešto slame ispod stola, no nakon što se udala to je prestala biti praksa na Badnjak.

Katica Čaćić i Ružica Borčić iz Golubinaca pamte da se pri unošenju slame, i kasnije kad se na unesenoj slami sjedilo, znalo pjevati sve do ponoći. Kazivačica Katica Čaćić pamti iz mladosti susjeda koji je pjevao:

„Čestit cvetu današnjemu i obrano sunce njemu, tužni mrak je prošao, sunce Isus došao.“ Onda ide od kuće do kuće i peva.

Kičenje božićnog drvca

Jedno od općenito istaknutih obilježja Božića svakako je božićno drveće koje se kiti na Badnji dan, a posljednjih godina pri božićnom dekoriranju kuće i ranije. Dok su se u ispitivanim mjestima bor, jelka ili grana kitile tijekom Badnjeg dana ili prije same Badnje večere, u Kukujevcima bi se *krist-ban* kitio isključivo nakon Badnje večere, licitarskim delicijama, *kriskindlama*, orasima umotanima u zlato te srebrnim ili zlatnim baršunastim nizovima (ibid. 89). I dok se ispod bora pripremaju darovi za članove obitelji, u djetinjstvu i mladenaštvu kazivača samo posjedovanje božićnoga drvca u kući bilo je atrakcija:

Dok smo bili klinci, to je bio običaj roditelja dok smo bili klinci da se to pripremi, okiti, da mi ne znamo. (...) To je Kriskindl doneo. (Ivica Kovačić, Srijemska Mitrovica)

Neki si bor nisu mogli priuštiti pa su roditelji pojedinih kazivača u Srijemskoj Mitrovici i Golubincima nabavljali skromniju *venju* ili *fenju* i u Rumi (*venje*), zim-zeleno drvo. U Nikincima kazivači oduvijek pamte da se kiti bor, dok u Surčinu i Novim Banovcima kazivači božićno drveće nazivaju *krizban* koji su u djetinjstvu kitili *kriskindlama* ili *salon bombonama*. To su bili šećerni slatkiši omotani u bijeli papir i staniol u raznim bojama, a koncima bi se vezivali o božićno drvo. Poslije skidanja *krizbana* djeca su dobila *kriskindle*, koje su mogli pojesti.

Jelka u Hrtkovcima kitila se u prvoj polovici 20. stoljeća kockama šećera koje su bile zavijene papirom:

I onda smo pravili kocku šećerom, zlatom zavijeno i okačimo, to je bilo... A šta je bilo, to smo sami... Nije bilo da se kupi. E onda posle već kasnije onda je bilo i kuglice, jooj pa to je bilo božanstveno, veličanstveno... to dok je rat bio onda smo kocku šećera zavili u papir, celo vreme kupimo taj papir, mi kazali zlatom, i onda uvijemo i okačimo. (Ana Tkalac)

Svi kazivači iz Srijemske Mitrovice i Golubinaca koji su kitili drveće u mladosti, slatkiše u raznobojnim omotima od folije nazivali su *mačkicama*. U Zemunu su kazivači i u djetinjstvu kitili bor ili jelku (u vremenima oskudice barem granu), a od posebnih ukrasa osim već spomenutih slatkiša u šarenom omotu, spomenuli su još i staklene kuglice, jabuke, orahe obojane u zlatno ili srebrno itd.

Posljednjih godina svi imaju u svojim kućama bor. Neki kazivači imaju odsječeni bor, neki umjetni plastični, a poneki kupe bor u tegli koji onda preko godine presade u vrt. Božićno se drveće uglavnom kiti na Badnjak, a u novije vrijeme, posljednjih dvadesetak godina i ranije. Danas se ono kiti raznim kuglicama, lampicama i drugim ukrasima. U njegovu ukrašavanju rado sudjeluju svi ukućani.

U Srijemskoj Mitrovici ispod bora ili ispod stola stavlja se posuda sa zrnjem koju kazivači objašnjavaju kao priželjkivanje da uroda bude i u novoj godini ili se pak preko nje nastojalo predvidjeti koliko će uroda biti. Ivica Kovačić kazuje: *Ranije smo mi to, zabode da se vidi šta će roditi, šta se zalepi u tu sveću.*

Osim posude sa svakovrsnim zrnjem, Ivan Barat i Ivica Kovačić iz Mitrovice, Bernardo Lanc iz Rume i svi kazivači iz Golubinaca od svojih su roditelja, djedova i

baka doznali, ili se poneki iz djetinjstva i prisjećaju, da se ispod stola stavljala i konjska oprema:

Bez te opreme konjske, konj ti nije ništa značio. To ti je isto nešto što ti znači za tu godinu celu. Za rad. I recimo mirovali su. Za to vreme se nisu uprezali konji. Dva tri dana četiri, koliko je bilo božićno vreme. Nije se nikud išlo konjima. (Ivan Barat, Srijemska Mitrovica)

Crkva se također tradicionalno ukrašavala okićenim jelkama i jasticama belyemom (Slika 2).



Slika 2. Crkva u Surčinu s okićenim jelkama 2018. godine. Fotografija u vlasništvu Katicice Naglič.

Badnja večera

Za badnju večeru i za vrijeme svih obroka sva tri dana Božića stol je svečano postavljan: bijeli stolnjak, žito najčešće ukrašeno trobojnom trakom crveno, bijelo, plavo, kruh božićnjak i posuda s više vrsta pomiješanih žitarica, što se razlikovalo po sadržaju od mjesta do mjesta, a osim žitarica moglo je biti i: *kuruza, oraja, pšenice, beli luk...*, a pazi, to je više paganstvo znaš... ali tako smo uobičavali... (Bernardo Lanc, Ruma) U Surčinu i Novim Banovcima se ističe da je posuda sa žitom ukrašena trakom trobojkom stajala na stolu do Sveta tri kralja, a druga posuda sa čašom u sredini žita se stavljala u prozor i u njoj bi se palilo kandilo.

Nakon cijelog dana djelomičnog ili potpunog uzdržavanja od jela dolazi posna, ali obilna večera. Ona se sastoji se od jela koja se smatraju dijelom tradicionalnog badnjeg jelovnika koji je i u djetinjstvu kazivača bio gotovo isti, ali u nešto skromnijem izdanju. Badnji jelovnik je u svim mjestima uglavnom sličan, a u nizu jela ističu se rezanci s makom ili orasima, krumpir salata, *čorba* od rajčice, riblja juha (i u njoj kuhana riba), pečena riba, posni *pasulj* (grah), voćni kompoti, posni kruh, lepinje,

rezanci s orasima ili makom. U Srijemskoj Mitrovici i Rumi spominje se kao badnje jelo i složenac od krumpira i riže.

Kao sastavni dio večere na Badnjak, Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice navodi još pokoje zanimljive namirnice. Prvo što se jede nakon molitve komadić je jabuke koja je prethodno podijeljena na komad više od ukupnog broja članova obitelji:

A onaj deveti deo što je višak taj ostaje, što se govori, za putnika namernika. Ako neko dođe kao da ima gde... Da, uvek jedna viška ostane. I ta cela kriška stoji uvek pod borom, znači ona stoji za to vreme. A kad daješ to parče jabuke onda naglasiš, pogotovo deci jel, da se uvek setite božićne jabuke, da se vrate u obitelj, ako odu iz obitelji da se vrate. Da je nekad postojala ta jedna jabuka. Jedna obitelj je postojala pa se na sve strane razišla. Ali da se sete na Božić gde budu slavili to Badnje veče, taj dan da se sete svoje obitelji kad su bili u toj obitelji.

Poneki kazivači izdvojili su i neke specifične sastavnice badnjeg jelovnika. Tako Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice spominje da se odmah poslije jabuke jede *beli luk* (češnjak) namočen u med te spominje zašto se to čini: *To kao od veštica da te, oni veruju u te veštice i u te zle duhove, da odbiješ zle duhove od sebe.*

Jabuku na stolu imaju i poneki kazivači iz Golubinaca, Hrtkovaca i Rume, ali ona se cijela razdijeli među ukućanima, tj. ne preostaje višak. Na stolu nemaju češnjak, ali imaju med u koji umaću jabuke i orahe. Kod Marije Dokoze u Golubincima med se kasnije u godini koristi kao lijek: *Ali mi smo to, dok mi se on još nije oženio (sin), taj med što mi ostane, to ostavim u toj posudici. Ako bi te bolile desni, zub, usta i sve, onda bi mi jeli toga meda.*

Nakon unošenja slame i blagoslova obiteljskog stola u obiteljima kazivača Bernarda Lanca, Rahele Gašparović i Nenada Đetvaja iz Rume, cijela obitelj sjedala bi za stol te bi svatko iz jedne posude uzeo po jedan orah. Unutrašnjost oraha ukazivala je na buduće zdravlje onoga koji je orah otvorio. Taj bi se orah, ali i bijeli luk i kriška jabuke, konzumirao uz med prije Badnje večere. Bernardo Lanc i Nenad Đetvaj nadopunjavaju jedan drugoga:

Prvo se to blagoslovi sve, taj stol i hrana. E onda se bira, svatko po jedan orah... da otvoriš orah i onda takvo će ti biti zdravlje. On se konzumirao sa medom... Bog Otac, Bog Sin, Duh Sveti, u tri puta ga podijeliš orah, u tri dela, da tako smo mi.

Ovaj običaj potvrdili su i neki kazivači iz Hrtkovaca:

Da, da. Pa da vidimo kako kome ko će bit zdrav ko će bit... da, da, iz oraha. To obavezno, med se otopi da bude onako, pa u jabuku umočiš, orase. Da, da i češnjak obavezno. To smo morali svi pojest... za zdravlje. (Marija Molnar)

Kazivačice Kata Božanić i Anica Majetić iz Surčina, također spominju jabuku podijeljenu na kriške, češnjak, suhe šljive i orahe. Sve to bi, uz smokve kojih je samo ponekad bilo na Badnjem stolu, Kata i njezina obitelj umakali u med.

Na stolu stavimo božićnjak, sveću... i stajale su jabuke i to rumene da budu, tada nisu bili očišćeni orasi kao sada, očišćeni orasi pa uzmi pa jedi koliko hoćeš. Nego orasi u ljusci i beli luk. Svako odseče, svekar je to seko po parče, krišku

jednu, umočimo u med, to jedemo da budemo zdravi i rumeni ko jabuke cele godine. Orah uzmemo svako pa ga stisnemo, razbijemo, i sad ako je lep, zdrav, zdrav ćeš biti cele godine. Neki bude i gadan pa misli da ćeš biti bolestan. A belog luka smo isto tako... čenj belog luka umočimo u med i pojedemo da nas veštice ne dave. To je tako bio običaj. (Anica Majetić, Surčin)

U Novim Banovcima orasi i med su se jeli poslije Badnje večere, ali samo kao poslastica.

Pred sam početak Badnje večere svi za stolom okupljeni ukućani mole *Oče naš*, a samo kazivač Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice spominje da se s obitelji u molitvi prisjeća i pokojnih. Istaknuo je kako su njegovi stariji molili pojedinačno za svakog pokojnika iz obitelji, dok se danas prakticira skraćena varijanta:

Danas ne. Moram da kažem kako jeste, jer jako puno je. Sa ženine strane, sa moje strane sve, onda mi to sad podelimo s moje strane pokojne, sa njene strane pokojne i za pokojne baš iz ove kuće. (...) Tako da tri puta molimo za pokojne. To se moli Očenaš, Zdravo Marijo, Slava Ocu za pokojne.

Prije početka Badnje večere u Kukujevcima bi bio običaj da se božićni kruh stavlja iznad zdjele s juhom te bi se započelo s molitvom u kojoj bi se zahvalilo Bogu za sve darove. Po završetku molitve roditelji bi poljubili svoju djecu, zatim oni svoju djecu, a potom bi poljubili preostale ukućane. Nakon toga bi se večeralo (ibid. 78).

Tijekom obroka za vrijeme božićnih blagdana gore svijeće. Poslije obroka gasio ih je vinom domaćin u Srijemskoj Mitrovici, Hrtkovcima i Zemunu, a koricom kruha natopljenom u vino u Surčinu i Novim Banovcima:

I uz obed se palila sveća, bar kod mene u kući. Za Badnjak, za Božić i za Uskrs. Da i posle obeda se ugasila sveća sa vinom i ako je bilo dim posle toga, na koju stranu dim ide, taj se te godine sprema da putuje. (Teodor Nikolčić, Zemun)

Ovo vjerovanje potvrđuje i Ana Tkalac iz Hrtkovaca:⁹ *... sad jao, na koga ide dim, to su već malo šale više... taj će prvi umrijeti.*

Ivica Kovačić iz Srijemske Mitrovice naglašava kakva su bila pravila ponašanja za stolom na badnje večer:

A bilo je običaj da se na Badnje večer, za vreme večere... I dok poslednji, onaj koji je kako je jeo, ne završi sa jelom i ne ugasi se sveća, ne ustaje se od stola dok se ne ugasi sveća. I sudovi se nisu sklanjali do ujutro. Dugo godina se to poštivalo.

Isto je pravilo potvrđeno i u Rumi. Bernardo Lanc kazuje: *... samo je kuharica služila, drugi niko nije smeo da ustane od stola.* Na pitanje je li se posuđe pospremla ili se ostavljalo na stolu poslije večere odgovara: ne, ne, to je sve ostalo na stolu. Mi ne, ali baka tri dana ništa sa stola nisu sklanjali, baš ono nešto što moraš radi ručka, ali ne. Sve je ostajalo.

Kako je već spomenuto, na stol se iznosi kruh *božićnjak*, koji će se jesti, ovisno o lokalitetu, kroz dane nakon Božića. Ne spravljaju ga u Zemunu navodeći da je karakterističniji za selo, a samo kazivač Teodor Nikolčić pamti da se pravio u njegovoj obiteljskoj kući kao ispleteni kruh koji se pekao i s pet ugrađenih oraha.

⁹ U ostalim lokalitetima nije potvrđeno.

Posno tijesto kruha *božićnjaka* pripravlja se od brašna, kvasca, vode i tek malo soli. Njegova je posebnost što se, nakon što je gornja površina kruha prethodno križem podijeljena na četiri dijela, ukrašava figuricama koje se spravljaју od beskvasnog tijesta kako pri pečenju ne bi izgubile svoj oblik. Na kruh se tako postavljaju figurice muškaraca, žene, djece te raznih domaćih životinja i kultura koje se uzgajaju u kućanstvu (Slike 3 i 4).

Ivan Barat iz Mitrovice kazao je i da četiri dijela na koje je podijeljen kruh simboliziraju četiri godišnja doba, te objašnjava:

Životinje sve šta 'ko može da napravi malo da to liči na kravu ili na ovcu ili na petla i tako na sve životinje što postoje da to bude tu kao na tom kruhu i da bude i na godinu, i sledeće godine tog svega!



Slika 3. Zamiješeni kruh božićnjak Marije Dokoze s orahom i figuricama.

Izvor: RTS dokumentarni film „Božić u Golubincima“.



Slika 4. Kruh božićnjak, pletenica i jabuka na stolu obitelji Dokoza.

Izvor: RTS dokumentarni film „Božić u Golubincima“.

Nenad Đetvaj, Bernardo Lanc i Rahela Gašparović iz Rume spominju i neke druge dodatke na *božićnjaku*, kao što su orasi u ljusci, a na tanjur oko *božićnjaka* bi se stavljalo i žito i kukuruz.

Sofija Žilavi opisuje izgled *božićnjaka* u Novim Banovcima:

... na božićnjak se napravi krug i krst sa testom, na četiri se podeli pletenica, stavlja se prasici, piliće, žito, grožđe, simbol plodnosti. Na sredinu se uvrti pletenica uvrti se (pokazuje rukom da se napravi mali krug na sredini božićnjaka) i onda spoji ta pletenica i onda se peče i kad se ispeče i ona i božićnjak onda se taj krug stavi na božićnjak, ona je šuplja i u tu šupljinu na sredinu u taj krug se stavi šolja sa žitom i kukuruzom i stave se sveće, crvena, bela i plava. I to smo palili na Badnjak uveče kad jedemo, na Božić kad jedemo i sutradan na Stipana i Ivana i tako i za Novu godinu.

Podatci o tome jede li se *božićnjak* razlikuju se među kazivačima. Evica Španović iz Srijemske Mitrovice navodi da se u njezinoj obitelji kruh *božićnjak* lomi i jede već na Božić, dok druga dva kazivača iz Mitrovice, Ivan Barat i Ivica Kovačić, navode da se kruh polijeva vinom i jede za Novu godinu, što je slučaj i u Hrtkovicima. Ivica

Kovačić kruh *božićnjak* stavlja u zamrzivač da očuva svježinu s obzirom na to da je danas to moguće. U Golubincima kazivačica Ružica Borčić tvrdi da se kruh ne dira sve do Sveta tri kralja, a pamti kako je kod svekrve primijetila da okrajak *božićnjaka* baca u bunar iz kojeg su koristili vodu. Iz svoga pak djetinjstva pamti da bi se s kruha, nakon što bi se blagoslovio, kidala i jela pletenica. Slično je potvrdila i Kata Božanić iz Surčina:

Mi smo njega čuvali za posle... ja se ne sećam, a mama kaže kad se ona udala mi smo imali bunar između nas i čike... Pa se uvek, prva dva parčeta se bace u bunar. I ko vadi vodu... ko izvadi taj hleb on će biti... imaće para i biće srećan celu godinu. A od ostalog hleba se napravi popara za Novu godinu.

Kazivači iz Nikinaca ne prave posebne figurice za kruh *božićnjak*, on izgleda kao pogača s križem i pletenicom. Dio kruha koji se ne pojedje odnese se na groblje. Marija Dokoza iz Golubinaca svjedoči:

Pa kod mog tate je bilo na treći dan, a mi to ne jedemo. Mi, ovaj, posle kad sklonimo slamu i stolnjak ponovo drugi metemo, i to opet metemo. I to stoji tu do Nove godine i za Novu godinu. I onda kad to prođe, onda bi mi to davali kokama.

U Kukujevcima bi se *božićni kruh* također ukrašavao pletenicom, koju J. Šorgić naziva hrvatskim pleterom. U sredini križa koji se stavlja preko kruha stavilo bi se još i pet ružica od tijesta, a u četiri slobodna polja, kao i u prethodnim primjerima, stavljale bi se figurice domaćih životinja. Posebnost kukujevačkog *božićnog kruha* predstavljaju, među figuricama od tijesta, figurice pčelica i buzdovana, koji, objašnjava Šorgić, simbolizira snagu (ibid. 75-76).

Izrada ukrasa za kruh *božićnjak* je okupljala uz *majku* (baku) ili mamu i svu žensku djecu, o čemu svjedoči Kata Božanić iz Surčina.

Mama je bila u kuhinji a mi joj pomagali oko Božićnjaka. Ona zamesi a mi smo pravile figurice... svinje... životinje... kokoške... bilo je gusaka, svega da rodi. A Adama i Evu neznan jel smo stavljali (na božićnjak). (...) Nekad su se držali za ruke... smeh... nekad smo pravili i decu...

Kazivačice iz Golubinaca, Surčina i Novih Banovaca navode da se uz kruh *božićnjak* na Badnjak pripremaju i kruščići u obliku Adama i Eve (Slika 5). Marija Dokoza iz Golubinaca napominje da kruščiće djeca jedu isti dan. Koliko u kući ima kćeri ili unuka, toliko se pripremi Adama, a za sinove i muške unuke pripremaju se kruščići u obliku Eve. U Novim Banovcima dječaci dobivaju Adama, a djevojčice Evu prilikom čestitanja Badnjaka u susjedstvu: *Onda kad idemo u komšiluk da čestitamo Badnjak djevojčice dobiju Evu a dečaci Adama. Jer to smo mi išli ujutro da čestitamo da dobijemo Adama i Evu* (Sofija Žilavi).

Kao i u Kukujevcima (ibid. 78), tako i u Rumi Rahela Gašparović, Bernardo Lanc i Nenad Đetvaj i Dinka Lakaj spominju kako se poslije Badnje večere suđe ostavljalo na stolu. Njihove bake nisu micale suđe tri dana, no ne znaju zašto se to činilo. Sami taj običaj nisu prakticirali. Jedino Dinka Lakaj navodi tumačenje: *Za mrtve, da oni imaju*. Ovaj običaj potvrdilo je i nekoliko kazivača u Srijemskoj Mitrovici, Surčinu i Hrtkovcima te jedna kazivačica u Novim Banovcima, a razlozi su ra-



Slika 5. Krušičići Adama pred pečenje koje je zamijesila Marija Dokoza s unukama. Izvor: RTS dokumentarni film „Božić u Golubincima“.

zličiti: *I onda šta smo stavili na stol taj dan, to se nije više spremalo. E to je vjerovanje kao da što imamo sad za Božić da ćemo imat i za sledeći. (Ankica Šamun, Hrtkovci); E da bilo je da se samo riblja čorba skloni a sve ostalo, barem ono zadnje, ja to i danas radim, da se ostavi do sutra. To ja gde sam se udala to je bilo. (Ana Radujko, Novi Banovci)*

Čestitari

U gotovo svim ispitanim mjestima poslije Badnje večere domaćine su posjećivali ili još uvijek posjećuju *betlemaši*. U Hrtkovcima nakon Badnje večere kuće obilaze betlemaši, čestitari obučeni u bijelo, u bijele košulje, s kapama na glavi i nacrtanim brkovima na licu (Slika 6). U ophodu su išla tri kralja – Baltazar, Melhior i Gašpar te dva pastira i *Irud*¹⁰, kralj koji je zahtijevao da se Isus ubije. Oni su nosili kućicu, odnosno *betlem*, Isusa u jasicama, a svaki je imao svoju ulogu u kratkom igrokazu koji su izvodili u svakoj kući. Po dolasku u kuću zvonili su zvoncem te otpjevali pjesmu *Radujte se narodi*, potom izveli igrokaz te na kraju otpjevali još nekoliko božićnih pjesama:

Onda prvi kad uđu: „Azbo, ja sam Irud ... Služio sam u gradu Jeruzalemu. Kuda vas dva tri cara putujete, šestujete, kome dare na poklon nosite, tako sada želim ime vaše.“ Onda drugi udari sabljom Gašpar: „Azbo ja sam Gašpar, narodi me znaju kao cara u arapskom kraju. Sa istoka mene zvezda vodi ovom caru što se noćas rodi. Te pred njim klekoh po Božijem strahu i običaju i njega mladenca darom darivahu.“ A onda Melhior: „Azbo ja sam Melhior, glava znana i priznana. Od obale Crvenoga mora ko zapita od tora, do dvora, svako znade mene Melhiora.“ Eee ma ima ta sva priča, ono kad završe s tim, onda ponovo idu... kao da pogube tog mladog Isusa... i onda on klekne i oni svi

¹⁰ Irud i Irod verzije su imena kralja Heroda koje koriste Hrvati u Srijemu.

sablju na njega, ako on bude protiv Isusa, odrubit će mu glavu, e i onda kad završe onda zovu pastire, onda uđu pastiri i onda tu otpevamo po tri pesme otpevamo, Radujte se narodi prvo, onda Aoj Betleme slavni grade, onda Sve trubice trubaju i za Betlem pitaju. (Perica Kovačević)

Po izlasku iz kuća domaćini bi *betlemaše* obično darivali kobasicama, vinom, a ponekad i novcem. Ophodi *betlemaša* završavali su prije pola noći, kako bi i oni stigli na misu ponoćku. U Hrtkovicima se ophodi *betlemaša* ne održavaju već više od pet godina, no običaj se nastoji oživjeti.

Betlemaši u Srijemskoj Mitrovici i Golubincima čestitari su koji na Badnju večer obilaze kuće zvoneći zvonima i kucajući na vrata s pitanjem: *Primate li Betlem?* Ako je odgovor potvrđan, četvero čestitara ulazi u kuću i pjevaju božićnu pjesmu nakon koje održavaju svoj igrokaz. Jaslice koje nose prikazuju Svetu obitelj u štatici, a domaćini im ondje ostavljaju simboličan znak zahvalnosti za njihov posjet. Čestitari su odjeveni u trojicu kraljeva Gašpara, Melkiora i Baltazara, koji su se prema



Slika 6. Betlemaši u Hrtkovicima sedamdesetih godina 20. stoljeća. Fotografija u vlasništvu Perice Kovačevića. Fotograf nepoznat.

predaji poklonili novorođenome Isusu. *Betlemaši* u rukama nose sablje, a odjeveni su u bijele nošnje, svaki s pripadajućom mu krunom kako bi se prepoznalo o kojem se od kraljeva radi: *Nosili su neke bele košulje i kape, Gašpar je imao, ne znam, turban valda, a Melkior i Baltazar su imali kao biskupi tako neke od kartona.* (Ivica Kovačić, Srijemska Mitrovica)

Pored trojice kraljeva, među *betlemašima* u Srijemskoj Mitrovici je i četvrti lik, *Krampus*. Začadenog lica, odjeven u crno te s vilama i lancima u rukama, *Krampus* predstavlja posebno zastrašujuću pojavu za djecu, a zbog šaljivosti i provociranja tijekom igrokaza najzanimljiviji je i odraslim ukućanima. U Srijemskoj Mitrovici

Krampus proziva domaćine da mu daju nešto od onoga što su uzgojili ili spravili u svome domaćinstvu (npr. mesni proizvodi ili vino), a domaćini se nerijetko i sami uključe u dijalog:

I oni to svoje sad kažu šta imaju i onda nastupa Krampus, to je najbitnije. (...) E sad on ima to svoje što govori, isto nešto interesantno. Da mu se da vina, „ona snaša iz Kozmina obećala litru vina, nije dala“ (...) E onda je običaj da se dariva kobasicom. To tako, bude sprdnja, ja nekad tako napravim male pa onda donesem malu kobasicu i onda on... „Četri prasca si klao, tako malu kobasicu si dao!“ Znaš i uvek bude tako neka sprdnja. (Ivan Barat)

U Golubincima (Slika 7) trojica kraljeva izvode igrokaz u kojem se predstavljaju kao carevi, a četvrti se lik predstavlja kao četvrti car imena *Irod*:

„Koji si ti car?“ „Ja sam car Gašpar, ja sam sa istočne strane, čuo sam da se Isus rodio, došao sam da se poklonim i dare prinesem.“ Onda imaju svi mačeve. „A koji si ti car?“ „Ja sam car Melkior“ i tako sve redom. (Katica Čaćić)

Njezina unuka Dubravka dodaje:

„A koji si ti car?“ A on kaže: „Ja sam car Irod i nada mnogom veći car nema, kad ja lupim nogom sva se zemlja trese“ i onda oni njemu govore: „Lakše, lakše Irode, ti golemi vraže... Ti se Boga ne bojiš, ti se ljudi ne stidiš, a nad kim ćeš care carevati, kad ti vojske nećeš imati?“

U Golubincima postoji još jedan lik koji sudjeluje u ophodu *betlemaša*, a to je lik *dede* (Slika 8). Odjeven u kožno odijelo, s kapom na glavi te štapom i torbom u rukama, *deda* od domaćina traži darove. Kazivači navode stihove koji se pritom izgovaraju: *„Ja sam deda Ice, volim kobasice, ja sam deda Paja, volim jaja.“* *Znači nosi torbu i onda i onda sve stavlja u torbu* (Vlatko Čaćić); *„A ti seko ne gledaj me preko nego skoči na stolicu pa dovati dedi jednu kobasicu“, kaže. Dobije on i kobasica i svega. Kobasice mu okači i tako* (Katica Čaćić); *I onda se smejemo dedi. I sad Željka je bila tada skoro velika... A ti kaži „Seko ne gledaj me preko nego skoči na stolicu pa daj dedi jednu kobasicu.“ I ona uzela kobasice* (Marija Dokoza).

U Srijemskoj Mitrovici i u Golubincima na Badnju večer postoji i do nekoliko skupina *betlemaša* koje se među sobom podijele u obilasku kuća te večeri u određenoj ulici kako bi sve stigli prije ponoćke. *Betlemaši* su u tim mjestima obično poznati momci iz župe pa s obiteljima koje posjete po završetku igrokaza ostanu na kratkom druženju ili se okrijepe jelom i pićem koje je ostalo od badnje večere. Skupina *betlemaša* koja uspije posjetiti sve kuće na vrijeme obično još i u crkvi pred samu misu ponoćku izvede svoj igrokaz.

U Surčinu ophodi *betlemaša* izvode se svake godine (Slika 9 i 10). Prema Anici Majetić, momci i muškarci među *betlemašima* nasljeđuju ulogu u ophodima od nekog starijeg muškarca u obitelji:

Pa nasljeđuju, na primer, išo je moj dever najstariji ‘41., za mog devera ‘45. on je rano umro za njega nešto ne znam, moj muž ‘47., on je išo, onda je išo sinovac, on je ‘65. pa je išao moj sin ‘70. E sad pošto ja imam unuke od devera,

unuk ide on je sad eto 22 godine. Kod nas baš stalno ima generacije koje idu u betlemaše.



*Slika 7. Betlemaši u Golubincima.
Izvor: RTS dokumentarni film „Božić u Golubincima“.*



*Slika 8. S trojicom kraljeva u Golubincima u ophode ide i deda.
Izvor: RTS dokumentarni film „Božić u Golubincima“.*

Jednom kad postanu *betlemaši*, u ophode idu od tri do pet godina, ali posljednjih godina i duže zbog manjeg broja djece i mladih. Pri posjetu svake pojedine

kuće na Badnju večer *betlemaši* se u Surčinu najavljuju zvoneći *klepetušom* (zvonce, praporac) u kuću u koju ulaze pjevajući pjesmu „Oj slavna betlemska ti si štalica.“ Sa sobom nose i betlem, baterijama osvijetljenu štalicu s figuricama svetih triju kraljeva, Josipa i Marije, malenoga Isusa, ali i pastira s ovcama. Pri vrhu betlema nalazi se križ i zvijezda repatica. Uz *betlem* odnosno štalicu, *betlemaši* nose i kutijicu u koju domaćini daju priloge. *Betlemaši* u Surčinu predstavljaju trojicu kraljeva koji su se došli pokloniti malenome Isusu, a nose dugačke crvene kape, duge bijele hlače i bijele košulje, oko pojasa imaju mačeve. Kata Božanić dodala je da su u Surčinu nekač*ka* iza *betlemaša* išli i *dedaci*, dva veoma dobra pričljivca koji su u ophodu zbijali šale:¹¹

SVI govore: IDEMO!!! i zvecnu značajno sabljama o metalni okvir.

Zovu se dedaci koji ulaze obučeni u prevrnute kožuhe i govore:

SIMA: Dobro večer želim svima,

ja sam stari čika Sima,

mi idemo od doma do doma,

gde je čovek bogat i siroma.

To nas stade i truda i muka



*Slika 9. Surčin, Badnjak 1980. godine. Betlemaši u kući Mate Nagličić.¹¹
Fotografija u vlasništvu Katice Nagličić.*

¹¹ *Betlemaši* su bili: Zvonko Žugaj, Pavao Milošević, Željko Jutić i Darko Volarić. Domaćini na slici: Nikola, Ana i Marko Nagličić.

pa nam evo ozeboše ruke.

Imam i ja jednog brata Stanka

malo veći od vašega banka.

Dođi, dođi, brate Stanko,

da se ja i ti porazgovaramo malko.

STANKO: Šta me zoveš, brate Simo?

SIMA: Ja te zovem da te pitam gde su naše ovce.

STANKO: Naše ovce pasu na poljani, mi pijemo u mehani.

Obojica pjevaju: „Kazla baba Joka prazna je fujoka“ i za to vrijeme okrenuti leđima jedan ka drugom izvode smiješne pokrete.

Po izlasku iz kuće betlemaši pjevaju pjesmu „Oj Betleme.“ Kada obiđu sve katoličke kuće (obilazak traje od 17 sati do ponoćke), betlemaši odlaze na ponoćku koja počinje upravo njihovim ulaskom u crkvu pri čemu zvone i pjevaju Oj Betleme i izvode njihov igrokaz. Prema zapisu Katicice Naglić, pri ulasku u crkvu *betlemaši* pjevaju pjesmu¹²:

*Oj slavna betlemska ti si štalica
u kojoj porodi sinka Djevica. 2 x*

*U onom njezinom svetom porodu
spasenje je došlo svemu narodu. 2 x
Na istoku se zvijezda kazala
i sveta tri kralja na put pozvala. 2 x*

*Kad kralji dođoše na zemlju paše
darove i poklon djetetu daše. 2 x*

Stjepan Volarić u opisu ovih običaja osim pojave *dedaka* spominje i neke specifičnosti ovih običaja iz vremena njegove mladosti, te izražava radost što se u izvođenju ovoga običaja uključuje i pripadnik mlađe generacije njegove obitelji:

Kada smo se pripremali za Betlemaše u predvečerje na Badnji dan, onda smo to nekada radili u štalama, a ne u sobama. Tu smo donosili vino i pili ga kako bi ljepše pjevali. U to vrijeme uz betlemaše bili su i pastiri koje smo mi zvali dedaci. Ja sam bio Gašpar. Svi smo se veselili i cijelo selo je bilo puno djece koja su pjevala: ‘Domaćin sjedi u bijelom dvou, spustio noge u hladnu vodu, pa Boga moli da žito rodi’. S tom pjesmom smo ulazili u dvorište, nakon čega smo pjevali božićnu pjesmu. Nakon obilaska svih kuća u selu, odlazili smo u crkvu na polnoćku. Ove godine se posebno radujem jer će moj unuk biti Gašpar i to ne slučajno, nego zato što sam to bio ja dok sam bio mlad, a bio je i njegov ujak, kaže ponosno Stjepan, žaleći jedino što je danas mnogo manji broj betlemaša u selu.

¹² Pjesmu i igrokaz zapisala je Katica Naglić kojoj zahvaljujemo za pomoć.



Slika 10. Surčin, Badnjak 2017. godine. Fotografija u vlasništvu Katice Naglič.¹³

Tih lijepih običaja sjeća se i članica Kreativne sekcije Jelena Majetić, radujući se što se tradicija Hrvata čuva i kroz rad sekcija hrvatske udruge u Surčinu.

Mi djeca smo se radovali betlemašima, mada smo se malo plašili od sablji koje su oni nosili. Bila su to lijepa vremena i drago mi je što se taj običaj zadržao do današnjih dana. Rado ih i danas primamo u svoje domove, samo što nas je danas mnogo manje nego što nas je bilo kada sam ja bila mlada, kaže ona. (S. D. 2018a, 24)

U Novim Banovcima ophoda *betlemaša*, prema iskazima kazivača Zlatka Kriške (rođ. 1959.) i Stevana Liščaka (rođ. 1962.), bilo je još za vrijeme njihovih pradjedova, a održavaju se i dan danas (Slika 11). Petorica muškaraca maskiraju se u tri kralja (Baltazara, Melhiora i Gašpara), *Iroda* i *dedu* koji nosi crkvicu u kojoj su slika jaslica, Gospe i svijeća te prikuplja darove. Tri kralja i *Irod* obučeni su u bijelo, košulje su im od domaćeg platna, a suknje od *potpernjaka*¹⁴, imaju oko struka opasač jer nose sablje, a na glavi kape s različitim motivima. Lik *dede* ima obučene četiri duge *opaklije*¹⁵, na glavi mu je šubara, ima bradu te štap u ruci. Tri kralja, *Irod* i *deda* već u popodnevним satima Badnjeg dana počnu obilaziti katoličke kuće u mjestu kako bi uspjeti završiti ophod prije mise ponoćke. U kuću ulaze najavljenjem lupanjem *klepetuše* ili zvonjenjem zvona te pjevajući pjesmu „Oj Betleme grade slavni“, a zatim izvode svoj kratki igrokaz na kraju kojega ulazi i lik *dede* koji onda na šaljiv način prikuplja darove od domaćina te čestita Božić:

Govorim domaćinu u stvari – „Domaćice daj stolicu da dovatim kobasicu, kobasicu u torbicu, kolačić na štapić.“ Pa onda gazdu prozivam: „Gazda lepa

¹³ *Betlemaši* u kući Katice i Marka Nagliča: Matija Naglič, Tomislav Majetić, Darko Kendrić i Boris Šćulac.

¹⁴ Plahta koja se stavljala na krevet ispod gornjeg ukrasnog pokrivača, izrađen je od grubog domaćeg platna s čipkom na dnu.

¹⁵ Prevrnuti kožuh, izvana je krzno, iznutra koža.

banka, lepa petobanka, a najlepša stodinarka...“ onda šta se da. (Zlatko Kriška, Novi Banovci)

Ophod *betlemaša* u Novim Banovcima završava u crkvi na misi ponoćki gdje zadnji puta izvode svoj igrokaz.



Slika 11. Betlemaši u Novim Banovcima na Badnjak 2018. godine. Fotografija u vlasništvu Zlatka Kriška iz Novih Banovaca.

Na upit ima li *betlemaša* u Zemunu, kazivači odgovaraju da iz svoje mladosti pamte *vertepe* ili *vertepaše*. *Vertepe* su činili uglavnom stariji mladići koji su na Badnju večer obilazili kuće pjevajući božićne pjesme. Podijelili bi se pritom na više skupina od kojih bi svaka obilazila određene ulice i kuće u njima. Kako navodi Antun Šarić, svi su bili maskirani, a u njihovoj skupini bila su i tri kralja, koji bi onda sami išli u ophode na blagdan Sveta tri kralja. Katolici su ih rado primali, a *vertepi* su za to bili i darivani:

Dabome, išli su od kuće do kuće i narod ih je primao logično, ne primao nego izašao, negdje su ušli u dvorište jer to su bile bogate kuće sa velikim dvorištima i tako dalje i onda bi tu ušli. Oni su onda darivani, nudeno im je ako su bili ovi stariji mladići, konzumirali su onda i vino, bilo im je ponuđeno, bilo je uvijek jedan zadužen koji je nosio ceker i onda tu ili kobasice ili jabuke i kolače ili novac.

U Rumi nema ophoda *betlemaša* za Badnjak, a ne spominje ih ni Josip Šorgić u opisu božićnih običaja u Kukujevcima.

U Nikincima posjeta *betlemaša* ili *gubana* danas više nema, barem ne u kućama kazivača. Oni navode i da su zbog smanjivanja broja katoličkog stanovništva općenito ovakvi ophodi u Nikincima sve rjeđi. Međutim, Oliver Hodak i Mirko Paulić iz Nikinaca pamte da ih je na Badnju večer posjećivala i *Kriškindla*. To je bila maskirana osoba, najčešće koja od žena iz susjedstva koju se ipak moglo prepoznati, a

koja je nosila prut i njime tukla djecu u kući koju bi posjetila. *Kriškindla* sa sobom nije nosila darove, već kako kažu kazivači, od nje pamte samo batine. Kazivači Oliver Hodak i Mirko Paulić koji su 1974. godište pamte *Kriškindline* posjete, kojih danas u Nikincima nema. Drugi, stariji kazivač iz Nikinaca, Zlatko Begović, govori kako *Kriškindla* na Badnjak nosi darove.

3.7. Ostali običaji nakon Badnje večere i ponoćka

Tijekom dana ukućani si čestitaju Badnjak odnosno Adama i Evu. U Surčinu se Badnjak čestita nakon večere. Ondje su kazivačice kao djeca same ili u pratnji roditelja odlazile na čestitanje koje je među djecom bilo vrlo omiljeno. To je dječji obilazak kuća rođaka i susjeda na Badnji dan pri kojem djeca pjevaju, a posjećeni ih za to darivaju jabukama, orasima, suhim šljivama, lješnjacima, pokojim slatkišem i sl. Djeca čestitaju domaćinima „Sretan Badnjak“, a pjesme koje se pjevaju su: „Ja sam mali Pera“, „Dobro več gospodaru“ i „Domaćin sedi“. Kazivačice ističu kako im je čestitanje Badnjaka bio veoma drag običaj, a da su se darovima, makar i skromnima za današnje pojmove, iznimno veselila sva djeca:

Prvo su bili iz familije sva deca kao što smo i mi išli kod familije... pevali smo „Dobro več gospodaru“ i šta još... jedna pesma... „Domaćin sedi“ ... eto to su bile te dve... Mi smo uglavnom pevali „Dobro več gospodaru“ do kraja, i uvek smo morali gde god smo išli do kraja da je otpevamo. Svi čekaju... Ispred vrata se peva i čekaš da ti domaćin otvori, ne možeš da uđeš.. I onda uđeš i kažeš Sretan Badnjak. I onda nas domaćin gde smo... Kod nas kad neko dođe moja mama je uvek Posipala sa žitom, kukuruzom što je spremila i onda si ti mor'o da pijučeš... Da u stvari smo čučnuli i pijukali. I bili smo srećni što idemo i dobijemo... pa jeste bila je jabuka dobiješ pomorandžu i bombona nekih... orahe obavezno, orahe i suvu šljivu. (Kata Božanić, Surčin)

Teksta pjesme „Dobro več gospodaru“ sjeća se Anica Majetić iz Surčina:

*Dobro več gospodaru,
danas nam se Isus rodi
u štalici na slamici.
Doletoš dva anđela,
dva anđela Gabrijela.
Sazidaše slavnu crkvu,
u toj crkvi sveta Klara.
Sveta Klara progovara:
Dajte nam dajte, šta ćete nam dati
jedan dinar mali što smo vam pevali,
jednu krajcaricu u našu torbicu,
Kolač da čekamo il' žarač da begamo.*

U čestitanje Badnjaka djeca iz Surčina odlaze i danas.

Josip Šorgić također spominje kako su djeca na Badnjak rano ustala, spremila svoje torbice za darove kojima bi ih domaćini darivali te krenula u čestitanje (ibid. 82).

Nakon što se isprate *betlemaši* ili već poslije večere, u obitelji se pjevaju božićne pjesme. U Srijemskoj Mitrovici obitelj Barat i Španović pjevaju narodne božićne pjesme poput „Radujte se narodi“, „Svim na zemlji“, „Veselje ti navješćujem“, „Tiha noć“, „Ustajte pastiri“, „Oj Betleme“ i druge. Obitelji kazivačica iz Golubinaca pjevaju ih već pri unošenju slame.

Na ponoćku idu svi iz kuće, dok u kući ostaju samo oni koji to nisu u mogućnosti, najčešće stariji članovi obitelji. Na ponoćku idu svečano obučeni:

Ja se sećam da je za Božić bilo svečano, kaputi, bunde obično to... i kad sam se ja udala već su počele bunde i da smo nosili cipele i svilene čarape.. I kad mi krenemo u crkvu pošto smo mi baš specijalno, Majetići, najdalji mi smo na granici sa pravoslavicima. Znači moj dever, jetrva, ja i muž tu, komšinica Pavlovska, moja jetrva i dever (drugi dever i jetrva). Svi se uhvatimo pod ruku muževi i žene, doterani, obučeni, cipele... neka je i snega... sve to. (Anica Majetić, Surčin)

U Novim Banovcima se do sedamdesetih godina prošlog stoljeća prakticirao jedan specifičan običaj:

Pa mlada koja se te godine venčala nosi sve to što je nosila na venčanju osim vea. Venčanicu oblači kao i kad je bila mlada tako ide na ponoćku i tako je išla i na uskrnuće. Bilo je kao neko značenje simbol beline, simbol čistoće, ne znam da li je imalo neko posebno značenje samo tako je dolazila mlada koja se te godine udala dolazila je u crkvu u belom. (Sofija Žilavi)

U Surčinu su također *mlade* koje su te godine imale svadbu svečano obučene stajale pored klupa: *Kad smo posle mlade (prve godine posle udaje), mi smo tada rekli... stajale pored klupe i to si staj'o kao sveća. (Anica Majetić)*

Nakon što se ukućani vrate s ponoćke, jedu se spravljene *pitije* odnosno hladetina, barene kobasice, šunka i drugi mesni proizvodi. Naročito se toga drže oni koji imaju ili su imali svinje u domaćem uzgoju, a u Golubincima i Novim Banovcima nakon ponoćke zna se pripremiti i pečeno pile. Konzumiranjem ovih mesnih jela nakon ponoći obilježava se kraj posta i nemrsa.

Božić se iza ponoćke čestita među župljanima ispred crkve, unutar obitelji i među susjedima. Oliver Hodak i Mirko Paulić iz Nikinaca prakticiraju već gotovo dvadeset godina, od devedesetih godina do danas, običaj da nakon mise ponoćke obilaze kuće po čitavom selu i čestitaju Božić. U takvom obilasku sudjeluje više mlađih ljudi, no stariji mještani rado ih dočekaju u svojim kućama gdje ih počaste hranom i pićem. Kada se podruže u jednoj kući, odlaze do sljedeće i tako do jutra obilaze Nikince čestitajući Božić.

Ispod samog bora kazivače su u djetinjstvu dočekivali darovi koje bi pripremili roditelji ili kako su vjerovali u Golubincima, Zemunu, Novim Banovcima i u Surčinu, *Božić Bata*: jabuke, kruške, orasi, po koji komad odjeće i slični skromni darovi koji su uveseljavali djecu. Posebno je još djecu znala uveseliti i naranča, koje u Srijemu nema. Kasnije su uz ove darove dobivali i igračke ili odjeću (Slika 12).

Svi kazivači u Rumi govore kako nije bilo velikog darivanja za Božić već su simbolične poklone dobivali od svetog Nikole (6. prosinca). Nekoliko kazivača u Nikincima, Hrtkovcima, Rumi i Zemunu navode kako su darove za Božić dobivali od *Kriskindla* u koju bi se samo u Hrtkovcima obično oblačila žena iz obitelji:

Pa u novije vreme sad donosi Deda Mraz, ali pre nije to. Kriskindla. To sad već, a rekli su Kriskindla donijela ali više onako nekakvu robicu i to, nije bilo nikakve igračke, već robu donijela Kriskindla. Pa i sad kažem Kriskindla. E kao sveta Lucija, isto da. Isto malo išiba decu da mole. (Marija Molnar, Hrtkovci)

Ana Tkalac iz Hrtkovaca (rođ. 1931.) navodi kako je i sama jedno vrijeme bila *Kriskindla*. U novije vrijeme, sedamdesetih godina 20. stoljeća *Kriskindla* postaje samo usmena predaja o osobi koja donosi poklone, a prestaje se praktcirati običaj oblačenja u istu:

Kriskindla pod bor. Mi nju nikad nismo videli, već smo tad bili preselili. U toj kući gde sam živela do 18 godina smo živeli u zajednici, baba i deda i mama, tata, brat i ja. I uvek su ujutro bili paketići ispod bora. Tako da uvek je postojala ta priča, ona donese, a mi smo dočekivali, čekali, ali nikad dočekali. I dugo, dugo smo verovali. (Vesna Vuičić, Hrtkovci)

Zlatko Begović iz Nikinaca kazuje:

*Kriskindla je na samo Badnje večer išla pa je deci poklone davala. Ili nekad je bio i Božić Bata, pa Kristkindla, međutim Božić Bata se do danas izgubilo i sveti Nika, samo je Kristkindla ostala.*¹⁶

Antun Šarić iz Zemuna opisuje iščekivanje dolaska *Kriskindla* na Badnje večer: *Kriskindl, to smo se svi radovali. (...) I sad uglavnom dolazi veliki dan jer je konačno nakon velikog i dugog iščekivanja, uveče uoči Božića, znači Badnje večer, onda je išla, išlo pardon, zvano Kristkindl. To je u bukvalnom prevodu Kristovo dete, detešce, da. Uglavnom to su bile uglavnom ili neko iz rodbine ili iz komšiluka, prerusene sve u belini i ona je nosila poklone ovako u pregači. Tu je bilo uglavnom naranče, smokve suve, šljive, jabuke i neki bombon u onom srebrnom. (...) I mi čekamo sada roditelje i deca i čujemo mi iz daljina zvonice. Ide Kristkindl. I sada normalno ona dođe i mi moramo svi „Hvaljen Isus i Marija“, to je pozdrav i sada ona Kristkindl počinje ispitivati „Ko si, kako se zoveš, jesi dobar, ja sam nešto čulo“ (...) Moramo obećati, bit ćemo dobri i tako dalje, slušati roditelje i onda ona prospe darove dole. I mi onda svi, ma sretni, presretni šta smo dobili od Kristkindla, nije sad to bitno, imali smo mi to ovako i onako, ali ovo je od Kristkindla.*

Božićno darivanje praktcira se i danas, naročito ako u kući ima djece, a u noći uoči Božića pod bor se ostavljaju umotani darovi na kojima su obično ispisana imena članova obitelji kojima je dar namijenjen.

Među božićnim običajima u Kukujevcima kao specifičan izdvaja se paljenje vatre. Ako je zima bila dovoljno blaga, stariji ljudi naložili bi vatru u *šoru*, a oko nje

¹⁶ Oliver Hodak i Mirko Paulić ne pamte *Kriskindlu* kao darovateljicu i spominju je samo kao sjećanje na djetinjstvo, ne i u kasnijem razdoblju.

bi se potom skupilo veselo društvo koje bi uz toplinu vatre i vino razmjenjivalo šale, razne dogodovštine i priče iz nekih prošlih vremena. Djeca bi se za to vrijeme pak zabavljala paljenjem karabita u lončiću (Šorgić *ibid.* 85).

Božić

Na prvi dan Božića, potvrđuju svi kazivači, rade se samo najnužniji poslovi poput kuhanja i dnevnog hranjenja stoke. Osim raskošnijeg darivanja, malo se toga po pitanju ostalih stvari do danas promijenilo: povodom božićnog slavlja kod većine kazivača kitio se bor ili *krizban* pret hodni dan, a ispod njega se u Srijemskoj Mitrovici, Surčinu i Novim Banovcima već na Badnjak stavlja spomenuta posuda sa zrnjem.

Nekih obilazaka čestitara, među većim brojem kuća, tek se iz djetinjstva prisjećaju kazivači iz Srijemske Mitrovice. Okolne kuće u susjedstvu obilazile su skupine djece koje bi pjevale i čestitale Božić te sakupljale priloge od posjećenih: slatkiše, voće ili pokoji novčić. Ovakva praksa izgubila se s iseljavanjem katoličkog stanovništva:

Ne. Ne tu kod nas, mi smo sami ovdje u šoru. Svi su odselili. Kao deca onda smo išli i čestitali, dobijemo bombona i čokolade... Mama nas obuče, onda idemo kod kumova... Ovo je šokački kraj bio, sad je to sve iselilo. (Evica Španović, Srijemska Mitrovica)

Antun Šarić iz Zemuna spominje kako je kao dječak išao iza mise zajedno s ostalom djecom čestitati Božić jer su za to bila zadužena djeca, a ne cijele obitelji. Za to bi dobivali slatkiše ili sitan novac. Slično je bilo i u Hrtkovicima:

I evo ih na Božić rano ujutro... a ja sam založila vatru... i oni onda džaraju tu vatru... i koliko žarića tolko pilića, kao, to su bile te želje... i onda si im dao oraja, mi smo imali slučajno tamo oraja u dvorištu i to je bilo oraja, i dobili jabuku i oraja i to je bio poklon... (Ana Tkalac)

Božićni jelovnik nije striktno određen, u pravilu se pripremaju juha, kuhano meso i sos te različite vrste pečenja (janjetina, prasetina, patka) i raznovrsni, uglavnom suhi kolači. Ivan Barat iz Srijemske Mitrovice kao posebnost božićnog jelovni-



Slika 12. Ana Naglič u kući djeda Mate Nagliča traži poklone u slami 1982. godine. Fotografija u vlasništvu Katicice Naglič.

ka navodi *evenku* (grožđe koje visi obješeno na drveni štap na dvorištu ispod strehe), koja se mogla sušiti i očuvati sve do Božića:

Na taj kanap se vezivalo pet šest grozdova pa ga raširiš na tom kanapu sa svih strana da se ono na vazduhu osuši. Ali to nije bilo suvo grožđe, kao suvo grožđe, groždice. Nego je ono onako malo usahnulo znaš. Ali specijalne sorte, nisu mogle sve grožđe. I to onda stoji na tome. E to bilo za, da je nama za Božić.

Ružica Borčić iz Golubinaca također se s radošću prisjeća *evenke*:

E to smo imali s evenke grožđe. Jer mi smo imali vinograd, onda ostavimo i kad jedemo, jedemo onda mama jednu evenku nemoj dirati to, nek ostane za Božić. Pa odsečemo, to se na konac zaveže i onda odsečemo, mama metne na astal grožđe i šta hoće.

Marko Mijić iz Rume navodi kako je za božićni ručak u njihovoj obitelji bila obavezna *ćurka* s mlincima, iako kaže da se u Srijemu uvijek reklo da se za Božić i Novu godinu nije klala pernata životinja već samo svinja koja gura prema naprijed. Ovaj podatak je potvrdila i Ankica Šamun u Hrtkovicima, dok je prema ostalim kazivačima to bio jelovnik na Novu godinu. Marko Mijić navodi i kako se na Božić sve trebalo početi raditi kako bi bio vrijedan cijelu godinu. Drugi kazivači tvrde da se ništa nije radilo do trećeg dana Božića (Sveti Ivan – 27. prosinca).

Kako je spomenuto još i na Badnjak, a tako i na Božić, na stolu stoji svijeca ili više njih, žito povezano trobojnicom te neizostavni kruh božićnjak. U Golubincima se svijeca gasila vinom:

Onako male svećice, metnemo u čašu... Onda se u pletenicu, ako je pletenica okrugla tu bude rupa, onda se tu stavi čaša i svećice. Onda kad se ruča onda se gasi sa vinom, onda svi pijemo iz čaše vina da nas ne boli grlo. (...) Onda to kad se gasi se vidi koliko će živiti, ko će brzo umreti... (Ružica Borčić) ¹⁷

U obitelji Čaćić također svatko za stolom ima svoju svijecu koju se nakon ručka ugasi. Čija svijeca po gašenju dulje dimi, tumače, najdulje će živjeti. Na prvi dan Božića ne primaju se gosti, što naročito naglašavaju kazivači u Golubincima, iako je u današnje vrijeme i to podložno promjeni:

Kaže majka da na prvi dan Božića nije niko nikud išo. Svako u svojoj kući, a nisu ni gosti dolazili na prvi dan Božića. Sad su to u posljednje vreme, izmešalo se puno sad, žene se pravoslavkama... (Ružica Borčić)

Mirko Paulić iz Nikinaca također spominje kako se za prvi dan Božića ne ide u goste, ali se može pozvati pravoslavne članove obitelji i prijatelje:

A u današnje vreme da, ali pozivaju se gosti druge vere. Da dođu, mi ne odlazimo nikud taj dan. U takvoj sredini živimo, mi dolazimo njima nekad na krsnu slavu, tako oni nama dolaze na Božić.

Ana Tkalac u Hrtkovicima (r. 1931.) navodi kako su dok je ona bila mlada postojale *igranke* na božićno popodne u *sali* u mjestu:

¹⁷ Kako je već ranije spomenuto, gašenje svijece vinom prakticira se i na Badnjak, s istim tumačenjem u Hrtkovicima.

Da i onda popodne je na Božić bila igranka. Ja još kao mlada sam išla na igranku i kad nisam igrala, al gledala sam i bila sam prisutna. Bila je sala specijalna u moje vreme, tad.

Kazivač Bernardo Lanc iz Rume također spominje da su se *igranke* održavale na sam dan Božića.

Dani iza Božića

Sveti Stjepan

Drugi dan Božića obilježava se blagdan svetog Stjepana (26. prosinca), a treći dan Božića Sveti Ivan (27. prosinca). Spomendan svetog Stjepana posvuda obilježavaju oni koji na taj dan slave imendan, primjerice pripremanjem svečanog ručka i pozivanja gostiju, ali i primanja čestitara. Uz to, neki kazivači na taj dan odlaze i na groblje: *Onda smo mi išli uvek, i svekrva i svi. Onda nosimo tamo šta ima* (Evica Španović, Srijemska Mitrovica).

Tako i kazivač iz Nikinaca i njegova obitelj obilaze grob djeda koji se zvao Stjepan i koji je na taj dan slavio imendan.

Osim čestitanja imendana, kazivači u Novim Banovcima navode običaj na dan svetog Stjepana. Na drugi dan Božića išli su Cigani tamburaši čestitali Božić: *Išli su od kuće do kuće odsviraju, otpevaju i uvek, moj Stanko bio kum jednom Ciganu Ivici, e onda tu zaglave, tu popiju* (Ana Radujko); *Išle su i Ciganke čestitale i dobile kolače* (Slavica Frlog).

Sveti Ivan

Treći dan Božića obilježava se blagdan svetog Ivana (27. prosinca). Pored obilježavanja imendana, kazivači koji su unijeli slamu na Badnjak na ovaj je dan iznose iz kuće i ona se potom stavlja među životinje ili veže na grane voćaka koje se uzgajaju da bi, kako se vjerovalo, u narednoj godini bolje rodile. U Kukujevcima se toga dana na misu iz kuće donese i boca vina na blagoslov (Šorgić 2009, 79), a taj podatak potvrdili su i svi kazivači iz Novih Banovaca, Srijemske Mitrovice i Surčina te poneki iz Golubinaca, dok prema kazivačima u Nikincima, Zemunu, Hrtkocima i Rumi to nije praksa.

U Golubincima je postojao običaj, spominju se kazivačice, da bračni par koji se te godine vjenčao odlazi drugog dana Božića na ručak kod ženine obitelji. Na ručak dolaze i mladoženjini roditelji, a oboje mladenaca u kući mladenkinih roditelja ostaju sve do *Mladinaca* odnosno blagdana Nevine dječice koji se obilježava 28. prosinca. Kada dođu *Mladinci*, rodbina prati momka kući (gdje se kasnije isto priprema večera) uz harmoniku i pjesmu, vezujući mu košulje. Nekada od platna, a kasnije i gotove košulje, kao darove je na mladoženju uobičajeno vezivala mladenkina teta ili koja od drugih žena iz obitelji, a mladoženju se pritom nazivalo *Radovanom*. Kazivač Vlatko Čačić još je 1975. bio kao *Radovan* praćen i darivan, no narednih godina taj je običaj postajao sve rjeđi. Ipak, ima i iznimki. Tako je božićnih blagdana 2018.

godine ovaj običaj održan u obitelji kazivačice Marije Dokoze, s obzirom na to da joj se unuka Željka udala ranije te godine. Tako su mladoženjini roditelji, *prijatelj i prija*, skupa s mladencima najprije bili kod Željkinih roditelja na ručku, a potom su Željkin roditelji na Novu godinu bili kod mladoženjinih roditelja na ručku. Iako se mladenci nisu zadržali u kući mladenkinih roditelja sve do Nevine dječice, govori Marija Dokoza, ipak su mladoženji ona i njezina snaha, a mladoženjina punica, vezale svaka po dvije košulje prateći ga uz pjevanje stihova: *Radovane, Radovane, budi nam veseo, budi veseo kad te veselimo i kući pratimo.*

Nevina dječica, mladinci

U Novim Banovcima prakticirao se sličan običaj, koji se u Golubincima održavao prethodnoga dana, u kojemu su na dan Nevine dječice (28. prosinca) *magarci*, kako su se nazivali mladi zetovi, koji su se oženili te godine odlazili u kuće mladine obitelji. *Magarce* bi mladina obitelj darivala košuljama te bi ih vezivala na leđima. Na *igranki* koja se poslije pripremala, najboljim zetom proglasilo bi se onog koji ima najviše košulja.

Četvrti dan Božića ili Nevina dječica (28. prosinca) stariji kazivači iz Srijemske Mitrovice pamte kao dan kad su se u njihovom djetinjstvu šibala djeca. Evica Španović navodi da se šibaju neposlušna djeca koja sama nose šibu, ali i to da je svekrva nju i njezinog supruga šibala kao „novopečene“ mladence. U Zemunu samo kazivač Antun Šarić pamti da je toga dana simbolično dobivao batine od roditelja. Ivica Kovačić iz Srijemske Mitrovice spominje i kako je na taj dan, zajedno s drugom djecom šibao roditelje i rodbinu, za što bi dobio i prilog:

A četvrti dan su Nevina dečica, e onda se išlo u šibare. Pa deca. Idu rodbini i tuku 'Bio živ i zdrav bio', šibaju rodbinu da dobiju koji dinar... Ustaneš ujutro i tučeš svoje roditelje 'Živ i zdrav bio' na Nevinu dečicu.

Sličan običaj šibanja, koji se nazivao *šikalcima* pamti i Zlatko Begović iz Nikinaca: *Da, to su šikalci. I tu je bilo u moje vreme, kad smo kod familije išli, isto tako bilo je malo darivanja čokoladica, jabukica, kruškica, koja bombona i tako nešto možda malo novaca.*

Prema Oliveru Hodaku i Mirku Pauliću iz Nikinaca, toga dana se djecu simbolično šiba u crkvi, zbog čega ona izbjegavaju misu.

Kazivačice iz Golubinaca prisjećaju se i ophoda *šikalaca* na blagdan Nevine dječice, kojima bi se *Radovan* u ophodu pridružio. *Šikalci* su momci koji uz svirku i kola obilaze kuće djevojaka koje potom šibaju (Slika 13). Kazivačice iz Golubinaca također su u tom običaju sudjelovale, ali ophoda *šikalaca* od šezdesetih godina više nije bilo:

I još je bio običaj da se na Mladince vozažu momci kolima i kod djevojaka svraćaju i djevojka dariva pomorandže i jabuke momke. Pet šest momaka se složu, uzmu harmoniku, šibe, onda idu do djevojaka, do djevojke i... Malo, da ne dobiju šugu. Tako su nekad, dođu 'Hvaljen Isus', malo da vas, kao prutom, da ne dobijete šugu. (Ružica Borčić)

Ako je djevojka imala momka ili bi im se među *šikalcima* neki momak sviđao, takvog bi darovala narančom, a sve ostale momke jabukom. Marija Dokoza pamti i da su *šikalci* pritom jahali konje, a da su ih djevojke dočekivale na vratima. Ponekad se u šali znalo umjesto naranče u zlatni papir zamotati krumpir, što bi prevareni momak otkrio tek pri dolasku kući. U Surčinu je također postojao običaj *šikalaca* koji obilaze djevojke, a koje kao i u Golubincima, momcima koji su im simpatični daju naranče te ostalima jabuke. Kata Božanić pamti iz vremena kada je bila još djevojčica kako su *šikalci* svračali i u njezinu kuću, ali njezinim starijim sestrama koje su bile veće djevojke. Anica Majetić posebno je vezana uz običaj *šikalaca* i događaj koji će, kako kaže, pamtili cijeli život. Naime, jedne je godine posebno kupila naranču koju je namjeravala dati na Nevinu dječicu svome momku, a on ju je na taj dan, došavši s ostalim *šikalcima* na konjima pred nju, i zaprosio. Kako su u Surčinu još dodali, štapovi od vrbe koje su *šikalci* nosili nisu bili obični, već su se momci ustvari natjecali tko će imati ljepši štap. To se postizalo rezanjem kore čime se štap doimao šarenim.



Slika 13. Ophodi *šikalaca* na blagdan Nevine dječice u Golubincima.
Fotografija u vlasništvu obitelji Čaćić.

U Hrtkvcima, Novim Banovcima i Rumi također je bio prisutan običaj šibanja. U Novim Banovcima su momci jahali na konjima i šibali djevojke koje bi ih zauzvat darivale jabukom ili narančom. U Rumi se ovaj običaj prakticirao isključivo na maloj djeci s određenom svrhom:

Mi smo kad smo imali sitne dece dan, četvrti dan Božića, onda su tukli dečicu šibama... da, sa štapom djecu da ne dobiju čireve. (Bernardo Lanc)

I u Kukujevcima je bio običaj *dicu malo išibat kao znak za onu poklanu dicu, posle Isusova rođenja* (ibid. 79).

U Hrtkovcima su potvrđene obje varijante ovog običaja. Postojali su momci, *šikavci*, koji su na ulici udarali djevojke šibama, ali se šibalo i kod kuće za zdravlje. Dok se običaj *šikavaca* prestao prakticirati šezdesetih godina 20. stoljeća, običaj šibanja djece za zdravlje bio je prisutan i narednih petnaestak godina.

Nova godina

Na Staru godinu 31. prosinca odlazi se na misu zahvalnicu kako bi se iskazala zahvalnost za sve dobro što je bilo u godini koja je na izmaku. Na toj misi župnik obično iznosi kroniku župe za tu godinu. Jelovnik na Silvestrovo odnosno na Novu godinu varira, no uglavnom podrazumijeva neku vrstu pečenja. Ivan Barat iz Mitrovice prisjeća se pripovijedanja o nekadašnjem specijalitetu za Novu godinu, iz vremena kada nije bilo zamrzivača te se meso konzerviralo uz pomoć soli:

Nije bilo zamrzivača pa je, to je bio specijalitet, iz salamure kad izvadiš meso pa spremaš za Novu godinu. Čak se sprema i za doručak Nove godine, da se večera. To je, salamura, meso usoljeno. Da li od kremenadle, da li od šunke, koja je vrsta mesa, ali to su ljudi solili. Klao si početkom decembra, mesec dana do Nove godine to stoji. I onda se to peče.

U Surčinu se za Novu godinu također jelo svinjsko meso iz salamure, a poneki kazivači i iz Surčina i iz Golubinaca te svi kazivači iz Zemuna, Rume, Hrtkovaca i Novih Banovaca objašnjavaju da se preporučivalo ne konzumirati meso niti kuhati juhu na mesu životinje koja „baca unazad“ (npr. kokoš), već da je bolje pripremiti neko drugo meso (npr. govedinu ili svinjetinu) ako se želi osigurati napredak u kući u novoj godini.

Među svim se kazivačima još od mladosti ustalio običaj dočekivanja Nove godine u restoranima, kod prijatelja ili ponegdje u nekim *salama* na *igrankama*, dok oni stariji slave kod kuće. Mladi uglavnom odlaze na organizirane dočeke s prijateljima.

Posebnost u Novim Banovcima i Surčinu bile su *igranke* na Silvestrovo gdje je bila prisutna cijela obitelj:

I onda je bilo te čestitke. Momci su slali devojkama čestitke. I koja devojka ima najviše čestitki ona je kraljica večeri. Posle 12 sati se proglašava. (Ana Radujko, Novi Banovci)

U Novim Banovcima nije bilo kralja, dok bi u Surčinu kraljica birala svoga kralja: *I ko dobije najviše čestitki bude kralj i kraljica večeri i onda oni moraju da igraju valcer ili nešto... „Kraljice s južnoga mora“. To je bilo obavezno. (...) I to je bilo mnogo lepo, tu se čekala Nova godina i svi su bili jako raspoloženi. Sutradan je bila repriza. Igrala se cigančica, valceri, tango...uz tamburaše Cigane. (Kata Božanić)*

Sveta tri kralja

Dok se u svim drugim istraženim lokalitetima, prema kazivanjima kazivača, na Sveta tri kralja (6. siječanj) išlo na misu i jeo malo svečaniji ručak, svi kazivači iz Rume svjedoče o ophodu *kraljaca*. To je ophod uoči Sveta tri kralja u kojem su sudjelovala, za života djeda kazivača Bernarda Lanca, tri ili četiri oženjena muškarca, a tek kasnije u ovom običaju sudjeluju neoženjeni momci sve do danas, koji obično imaju različite ukrase zataknute u šeširima. Prvo se okupljaju u prostorijama HKDP-a „Matija Gubec“ odakle odlaze u crkvu. Tamo ih prima župnik, a onda kreću u obilazak kuća. Može ih biti i više skupina, ovisno o



Slika 14. Kraljci na igranki 2018. godine okupljeni oko bačve vina. Izvor: Facebook stranica župe Uzvišenja Svetog Križa Ruma.

broju kuća koje obilaze te zainteresiranosti mladića. U slučaju da postoji nekoliko skupina, rasporede se koja skupina odlazi u koje kuće. *Kraljci* ne čekaju da domaćini izađu iz kuće, već pjevajući tri kitice pjesme *Narodi nam se kralj nebeski* ulaze u kuću. Cijela pjesma pjeva se samo ako nekome žele odati posebnu počast. Po ulasku pozdravljaju s „Hvaljen Isus i Marija!“, a domaćini ih potom počaste pićem te darivaju obično kobasicama i novcem. Nikola Jurca navodi da ukoliko neka kuća ne bi primila *kraljce*, oni bi im se oni na neki način i osvetili:

Onda mu oni naprave čudesa, spačke po dvorištu. Skinu mu kapiju, ja znam za to, to je najekstremniji slučaj. Kad su već svi pijani, znaju tako...

Prve iduće subote nakon Sveta tri kralja ili čak isti dan ako blagdan pada na subotu, *kraljci* organiziraju *igranku* na kojoj časte prvenstveno svoje djevojke ili simpatije, a onda i članove HKPD-a „Matija Gubec“ Ruma te druge prijatelje i goste, hranom i pićem koje su dobili u ophodu. Pred sam početak *igranke*, ugase se svjetla te *kraljci* unose veliku drvenu bačvu s vinom oko koje se okupe (Slika 14). Svi tada otpjevaju pjesmu *Narodi nam se kralj nebeski* i time se smatra da je manifestacija otvorena.

Ovaj običaj prakticira se i danas jer je velik broj mladih zainteresiran, a ova je *igranka* najposjećenija od svih koje se organiziraju u HKPD-u „Matija Gubec“ u Rumi (usp. S. D. 2018b, 32).

Mladi svjedoče o motiviranosti sudjelovanja u ovim ophodima:

Ovo mi je četvrta godina kako vodim kraljce. Kao i prethodnih godina, i ove smo posjetili veliki broj domova. Ja se ovom blagdanu posebno radujem, prvenstveno zato što su prije mene kao kraljci išli pjevati moj djed, otac, brat a sada i ja. Lijepo je da se ta tradicija nastavi i drago mi je što nam se sve veći broj mladih priključuje. Ove godine priključio nam se još jedan mladi kraljac, koga smo na tradicionalni način primili u svoju ekipu, kaže Goran Galar. (ibid.)

Osim održavanja tradicije živom ovaj običaj potiče i okupljanje i druženje mladih u Rumi:

Dejan Nagl nastavio je tradiciju svog djeda i oca, koji su u mladosti također bili kraljci:

Želja mi je da jednoga dana prenesem ovaj lijepi običaj svojoj djeci. Posebno mi je drago što se u ovo vrijeme okupljamo u udruzi i što se družimo. U svakoj kući koju posjetimo, otpjevamo pjesmu, a od ukućana dobijemo po kobasicu, vino, rakiju i novčani dar. Nakon obilaska svih kuća, sedam dana se družimo u prostorijama udruge, te potom organiziramo igranku. Tada se okupi najveći broj mladih, a svake godine sve nas je više. (S. D. 2019, 29)

O razlici između izvođenja *kraljaca* ranije i danas svjedoči Ivan Rakoš, jedan od najstarijih *kraljaca*:

Od vremena kada sam ja bio kraljac do danas običaji se nisu bitnije promijenili. Jedino što smo mi malo duže pjevali pa je to trajalo i po desetak dana. Tih dana smo se nakon pjevanja po kućanstvima svakodnevno okupljali u našim prostorijama gdje smo kuhali kobasicu, pili vino i rakiju i spremali se za igranku. Razlika je i u tome što smo uspjeli sakupiti i po 120 – 130 kobasica. Novca je bilo manje jer je bilo siromašnije vrijeme, mada nam i nije bio tako važan, ali nas je bilo više. Nije bilo televizora niti ove suvremene tehnologije, pa smo se više družili, a na ovaj blagdan, posebno. Drago mi je što su običaje prihvatila ova djeca i siguran sam da će se održati i u narednim godinama. (Darabašić, S. 2017, 32)

Upravo zbog toga što se ovaj običaj zadržao kao izraz identiteta Hrvata u Rumi, želja je da ga se uvrsti i u registar nematerijalne baštine.

Antun Šarić prisjeća se sličnog običaja, kojega nitko drugi u Zemunu nije potvrdio: To se znalo, išli su tri kralja obiležavati po kućama, praćeni opet sa Krampusom... ja se sećam, kako bi to išlo, imala je jedna pesma, ovaj pesmica, koju smo mi dečurlija pevali.¹⁸

U Srijemskoj Mitrovici, Golubincima, Surčinu, Hrtkvcima i Nikincima nema ophoda poput *kraljaca* u Rumi i *vertepa* u Zemunu. Od toga dana posvuda počinju blagoslovi kuća ili se iz crkve donosi blagoslovljena voda:

Nije ništa posebno, to se ide za blagoslov vode za Tri kralja u crkvu. Tu blagoslovljenu vodu, a nije drugo ništa... Kad se donese ta voda iz crkve blagoslovljena, onda se blagoslovi sa tom svetom vodom. Sve, sve s tom vodom se blagoslivlja taj dan, na Bogojavljenje. Kad se donese ta voda iz crkve onda odma, odma

¹⁸ Moguće je da su u ranijoj prošlosti i u Zemunu postojali ophodi slični kraljcima.

znači... Ma da, ruzmarin obično. Kod nas je običaj ruzmarin, jel. Onda prođeš sve znači, i svinjce i marvu, sve, sve, sve, sve s tom vodom blagoslovi. To je sad najsvetija voda jel. (Ivan Barat, Srijemska Mitrovica)

Osim početka blagoslova kuća, blagdan Sveta tri kralja, naglašavaju kazivači u Golubincima, bio je u njihovoj mladosti znak da se može opet krenuti na prela, igranke i ostala okupljanja.

Poslije Sveta tri kralja pa do iza blagoslova kuća, u svim se lokalitetima skida okićena jelka.

Zaključak

Blagdan Božića kojim se slavi rođenje Isusa Krista jedna je od središnjih kršćanskih svetkovina. Njegova je važnost među katoličkim, hrvatskim stanovništvom vojvođanskog dijela Srijema dvojaka: osim pripremanja i proslave Isusovog rođenja, Božić i božićni običaji značajni su i za očuvanje manjinskog hrvatskog identiteta u Vojvodini. Običaji koji se vežu uz božićno vrijeme traju od adventa do blagdana Sveta tri kralja. Kroz advent traju pripreme za Božić: odlazi se na mise zornice, obilježavaju se imendani (sv. Andrija, sv. Barbara, sv. Nikola, sv. Lucija), sije se pšenica. Badnji dan u znaku je uređivanja kuće i okućnice, unošenja slame i posne obiteljske večere. U većini mjesta obitelji nakon večere očekuju i posjetitelje: čestitare, ali i opходе *betlemaša* ili *vertepa*. Zatim se odlazi na svečanu misu ponoćku kojom se naviješta i slavi Isusovo rođenje, a po povratku kući obilježava se kraj posta i jede se meso. Prvi dan Božića slavi se u užem obiteljskom krugu i u pravilu se ne pozivaju gosti. U danima poslije Božića slave se imendani, blagoslivljaju se vino i voda, svete se kuće. Takvi božićni običaji, može se pretpostaviti, u prošlosti su bili i šire zastupljeni. Tako, primjerice, običaji opisani u ovome radu, a koji pripadaju području istočnoga Srijema, imaju brojne sličnosti s običajima u zapadnom Srijemu, o čemu podatke nalazimo u radovima Jadranke Grbić i Milane Černelić, koja su napisana na temelju istraživanja provedenog 1979. godine u sklopu istraživačke akcije nekadašnje Organizacije mladih istraživača Sveučilišta u Zagrebu. Mjesta obuhvaćena istraživanjima u radovima dviju autorica obuhvaćaju Ilok i okolna mjesta te Vukovar s okolicom, dakle zapadnosrijemska mjesta koja su danas u sastavu Republike Hrvatske. Baš kao i u mjestima istočnog Srijema kojima se bavi ovaj rad, u zapadnom Srijemu početak adventa predstavlja kraj gospodarske godine te početak nove crkvene godine koji označava dan sv. Andrije („Sveti Andrija zavezanija“), a vrijeme adventa općenito je u znaku posta i žalosti. Pšenica se sijala ili na dan sv. Barbare ili na Svetu Luciju, a sv. Nikola darivao je djecu i provjeravao znaju li moliti. S jedne strane, maskiranja u svetu Barbaru koja su bila prisutna u Tovarniku (Černelić 1998, 136), tek su u tragovima poznata u mjestima istočnog Srijema. S druge strane, običaji povodom Svete Lucije koji su u zapadnom Srijemu brojni, u istočnom Srijemu danas se uglavnom ne prakticiraju, no kazivačima su oni poznati barem iz djetinjstva. U oba je slučaja ovaj spomendan bio u znaku djevojaka i ženske djece. Dok je istočnome Srijemu *Kokošji badnjak* ili *Tucindan* u pojedinim lokalitetima poznat samo na razini imena,

Jadranka Grbić za Ilok i okolicu spominje za taj dan običaj hranjenja peradi na dan prije Badnjaka ili na sam Badnjak unutar kruga, kako se perad ne bi udaljavala od kuće ili negdje drugdje nosila jaja (1992, 279). Milana Černelić za *kokošji badnjak* spominje kako se kokošima u okolici Vukovara daje devet puta jesti unutar obruča, te da se na taj dan ne smije šiti kako se kokošima ne bi zašilo *dupe* pa da ne mogu nositi jaja. Taj dan se stavlja i mjerica sa zrnjem pod stol i tko dođe prvi posipa ga se time (1998, 136). Najviše sličnosti između božićnih običaja zapadnog i istočnog Srijema vidljivi su, čini se, upravo na Badnji dan i na prvi dan Božića. Dok se u istočnom Srijemu i iločkom kraju na Badnjak očekuje *položaj*, u mjestima oko Vukovara *položaja* nema, pretpostavka je da je prvi posjetitelj na *kokošji badnjak* neka varijanta *položaja*, jedino se u Sotinu u okolici Vukovara spominje da na Badnjak dolazi čestitar kojega nazivaju *badnjakom* (Grbić 1992, 279; Černelić 1998, 136). Dvorište i kuća na Badnji dan se uređuju, posti se i jedu se gotovo ista jela kao i u istočnosrijemskim mjestima (*riblja čorba*, juha od rajčice, rezanci s orasima ili makom, grah itd.), na badnjem stolu obavezan je poseban božićni kruh *božićnjak*, koji se u selima zapadnog Srijema naziva *božićnim kruhom* (tako i u Kukujevcima) ili *badnjačom*, kiti se božićno drvo i domaćin unosi slamu u kuću koja se rasprostire ispod stola ili po čitavoj prostoriji u kojoj se najviše boravi. U zapadnosrijemskim mjestima te večeri, kao i u istočnom Srijemu, očekuje se posjet *betlemaša* ili *betlemara*, no ipak sastav čestitara i tekst igrokaza koji izvode podosta se razlikuju od onoga u istočnome Srijemu (usp. Grbić 1992, 282-284; Černelić 1998, 137). Badnja večer nakon ponoći bila je svugdje u znaku osvjetljenosti, a u vukovarskom kraju je specifičan običaj stavljanje jednog ili više panjeva, *badnjaka* ili *badnjača*, u peć ili *furunu* kako bi se vatra održala do jutra (Černelić 1998, 137), što je za istočni Srijem potvrđeno jedino u Kukujevcima (Šorgić 2009, 77). Prvi dan Božića i dani koji slijede gotovo su jednaki za područje cijeloga Srijema: na prvi dan Božića rade se samo najosnovniji poslovi vezani uz životinje i jede se obilan ručak, a u goste se odlazi najčešće tek u sljedećim danima. Na treći dan Božića, tj. na dan sv. Ivana slama se iznosi iz kuće. Osim što se slama kao i u istočnom Srijemu razbacuje po vinogradima i voćnjacima za bolji urod, u zapadnom Srijemu slama se običavala i spaljivati. Toga se dana i vino nosi na blagoslov, kao i u istočnome Srijemu. Na dan Nevine dječice u zapadnosrijemskim mjestima postojao je također običaj šibanja pri čemu su najčešće stariji šibali mlade ili pak muški ženske osobe, što se može usporediti s običajem *šikalaca* u istočnosrijemskim mjestima. Nova godina u cijelom je Srijemu u znaku čestitara koji se izmjenjuju cijeli dan. Konačno, na Sveta tri kralja blagoslivljala se voda pred crkvom, a domaćica je s njome kasnije uz pomoć borove ili ružmarinove granice škropila sve uglove kuće, dok bi ostali ukućani u iločkoj okolici malo od preostale vode popili. Za zapadni Srijem, kako u Iloku i okolnim mjestima, tako i u Sotinu, karakterističan je ophod grupa dječaka, tzv. *zvezdara*. (usp. Grbić 1992, 285; Černelić 1009, 137). Trag ovome običaju moglo bi biti jedno svjedočenje o ophodima tri kralja s Krampusom u Zemunu, a specifična varijanta ovoga običaja je ophod *kraljaca* u Rumi. Sve u svemu, unatoč nekim varijacijama u običajima između zapadnog i istočnog Srijema, sličnosti ipak prevladavaju pa možemo pretpostaviti kako ih je u

prošlosti bilo još i više. Obrasci tradicijske kulture u nekim aspektima variraju među stanovnicima različitih mjesta i unutar samog istočnog Srijema, no u svakom su slučaju karakteristični božićni običaji svim kazivačima od jednake, neprocjenjive važnosti. Običaji, međutim, nisu imuni na „zub vremena“ i zaborav pa se brojni među njima više ne prakticiraju i čine tek dio sjećanja iz djetinjstva ili iz mladosti kazivača. Neki su pak običaji još i ranije izgubljeni, ostali su samo kao trag u pričama koje se prenose s „koljena na koljeno“. Među čimbenicima koji su doveli do zatiranja običaja, ne smije se izostaviti ni utjecaj komercijalizacije i potrošačkog mentaliteta koji donose nove načine proslave Božića, nove simbole i sadržaje. Napokon, sve manji broj Hrvata u srbijanskome dijelu Srijema podrazumijeva i sve manji broj onih koji običaje pamte i njeguju. Usprkos gubljenju pojedinih božićnih običaja i smanjenom broju ljudi koji ih obilježavaju, ovdje iznesena kazivanja svjedoče da božićni običaji nisu još posve iščezli. Dok god se budu makar i spominjali, njihovo bogatstvo ostat će neprolazno.

Literatura i izvori:

- Černelić, Milana. 1998. Kroz godinu dana srijemskih običaja vukovarskog kraja. *Etnološka tribina* 28, br. 21: 129-140.
- Grbić, Jadranka. 1992. Narodni običaji i vjerovanja u Iloku i okolnim naseljima. *Narodna umjetnost* 29: 253 – 274.
- Darabašić, S. 2017. Običaj *kraljaca* živi i danas. *Hrvatska riječ*, 20 siječnja. 32. http://www.hrvatskarijec.rs/preuzmi/arhiva/HR_718_od_20_01_2017/ (pristupljeno 23. 3. 2019.)
- S. D. 2018a. Božićna izložba u Surčinu. U iščekivanju Božića. *Hrvatska riječ*, 21. prosinca, 24-25. http://www.hrvatskarijec.rs/preuzmi/arhiva/HR_818_od_21_12_2018/ (pristupljeno 24. 4. 2019.)
- S. D. 2018b. *Kraljci* u HKPD-u *Matija Gubec* u Rumi. Običaj za katalog nematerijalne baštine., 19 siječnja, 32. http://www.hrvatskarijec.rs/preuzmi/arhiva/HR_770_od_19_01_2018/ (pristup 25. 2. 2019.)
- S. D. 2019. Igranka *kraljaca* u rumskom HKPD-u *Matija Gubec*. Jedinstveni običaj rumskih Hrvata. *Hrvatska riječ*, 18. siječnja, 29. http://www.hrvatskarijec.rs/preuzmi/arhiva/HR_822_od_18_01_2019/ (pristupljeno 23. 3. 2019.)
- Šorgić, Josip. 2009. *Kukujevci, ugašena ognjišta*. Osijek: Holeš.

Popis kazivača:

Srijemska Mitrovica:

- Ivan Barat, rođ. 1960.
 Ivica Kovačić rođ. 1941.
 Evica Španović, rođ. 1947.
 Ivan Španović, rođ. 1945.

Golubinci:

Ružica Borčić, rođ. 1943.
Dubravka Čačić, rođ. 1989.
Katica Čačić, rođ. 1939.
Vlatko Čačić, rođ. 1959.
Marija Dokoza, rođ. 1937.

Hrtkovci:

Anica Blažić, rođ. 1955.
Perica Kovačević, rođ. 1959.
Marija Molnar, rođ. 1952.
Ankica Šamun, rođ. 1961.
Ana Tkalac, rođ. 1931.
Vesna Vuičić, rođ. 1974.

Ruma:

Nenad Đetvaj, rođ. 1967.
Rahela Gašparović, rođ. 1950.
Josip Jurca, rođ. 1950.
Nikola Jurca, rođ. 1979.
Dinka Lakaj, rođ. 1940.
Bernardo Lanc, rođ. 1955.
Marko Mijić, rođ. 1949.

Nikinci:

Zlatko Begović, rođ. 1955.
Oliver Hodak, rođ. 1974.
Mirko Paulić, rođ. 1974.

Zemun:

Matieta Mikelić, rođ. 1931.
Teodor Nikolčić rođ. 1943. (preminuo 2019.)
Antun Šarić, rođ. 1932.
Bojan Vidas, rođ. 1961.
Marija Vidas, rođ. 1931.

Novi Banovci:

Marija Debić, rođ. 1942.
Slavica Frlog, rođ. 1952.
Nevenka Hakač, rođ. 1939.
Zlatko Kriška, rođ. 1959.
Stevan Liščak, rođ. 1962.
Ana Radujko, rođ. 1948.
Sofija Žilavi, rođ. 1957.

Surčin:

Kata Božanić, rođ. 1954.
Anica Majetić, rođ. 1951.
Jelena Majetić, rođ. 1950.

Ljerka Vlačina, rođ. 1948.

Stjepan Volarić, rođ. 1944.

Summary

Christmas customs of Croats in Srijem (Srijemska Mitrovica, Golubinci, Ruma, Hrtkovci, Nikinci, Zemun, Surčin and Novi Banovci)

This paper describes Christmas customs respected among Croats in eight places in Srijem, Vojvodina. Recollection of Christmas customs, particularly their practice at present is a powerful motivation to maintain awareness of the Catholic and Croatian national identity. The preparation and celebration of Christmas today and the way the tellers remember it from their childhood helps to understand how customs, especially those of great holidays like Christmas, become significant token of the Croatian minority identity in the Republic of Serbia.

Key words: Srijem, Christmas, customs, identity